

Ontspanning is een basisrecht

DOSSIER

editie
PRIJS 23
ARMOEDE
UITSLUITEN

Colofon

REDACTIE

Frieda Bex

m.m.v. de genomineerden voor de Prijs Armoede Uitsluiten 2022
en de reflectiegroep van Welzijnszorg

LAY-OUT

Karakters bv

DRUK

Gevaert Graphics

BEELDMATERIAAL

Mad Monkey, Bas Bogaerts, Layla Aerts

V.U. Welzijnszorg vzw, Koen Trappeniers, Huidevettersstraat 165 1000 Brussel

D/2022/9620/3

	Inleiding	3
01	Waarover hebben we het?	5
02	De feiten	7
	Armoede	7
	Armoede snijdt in vrije tijd	8
	Wat doet dat met een mens?	10
03	De kijk: doe nuttige dingen	11
	De kijk	11
	Zelfcensuur?	15
04	Ontspanning is een basisrecht	17
05	Vrije tijd toegankelijk maken	19
	Ruimte voor vrije tijd	19
	Drempels voor deelname	21
	Drempels slechten	26
	De Drempelmeter	30
	Bruggenbouwers	31
	Handleidingen	32
	Inclusief of categoriaal?	33
06	Het beleidskader	36
	Het zwaartepunt ligt bij het (boven)lokale beleid	36
	En Vlaanderen zelf?	40
	Vrijetijdsparticipatie	43
	Kanttekening: vrije tijd afhankelijk van je statuut	46
	Sport: de laatste horde	47
	Iedereen verdient vakantie!	48
	Vrije tijd en vakantie boeken via Rap Op Stap	51
	De UiTPAS	54
	Bibliografie	57

Inleiding

Ontspanning is een basisrecht.

Het thema van de campagne en Prijs Armoede Uitsluiten 2022 klinkt simpel en vanzelfsprekend.

Maar in een samenleving die mensen in armoede er voortdurend op wijst dat ze zelf verantwoordelijk zijn voor hun situatie, is er weinig ruimte voor zo'n recht. Er is vooral druk om te bewijzen dat je er alles aan doet om uit armoede te raken. Ook zogenaamde vrijetijdactiviteiten moeten dan nuttig zijn, vaardigheden aanleren of kennis bijbrengen, een netwerk verbreden ...

Het recht op vrije tijd is *niet* voorwaardelijk, je moet het *niet* verdienen. Iedereen, en zeker ook mensen in armoede, hebben ontspanning nodig om gezond te blijven. Om te kunnen leven. Dat zeiden we vorig jaar ook al, in de campagne 'Weet je wat er echt in mij omgaat?'

En dat willen we met deze campagne aankaarten.

We willen overheden en organisatoren aanmanen dat recht serieus te nemen. En tegelijkertijd van een andere kijk op armoede te vertrekken: armoede is een maatschappelijk onrecht. Niet de schuld van mensen in armoede. Het toegankelijk maken van ontspanning en vrije tijd is dan ook de verantwoordelijkheid van ons allemaal. Er is immers geen enkele plek in Vlaanderen (en Brussel) waar armoede niet bestaat.

We verwachten van onze overheden dat ze hierin een voortrekkersrol opnemen.

Vlaanderen heeft de voorbije jaren de verantwoordelijkheid voor veel domeinen in de vrije tijd verschoven naar de lokale besturen. Maar daarmee is de kous niet af. Decentralisatie is geen muzikaal pakket waar je,

eens doorgegeven, je handen vanaf trekt. Waar je, zoals in het geval van de participatieprojecten, een Vlaamse regeling afschaft waar (nog) geen alternatief voor is.

Vlaanderen moet blijven inzetten op de nodige ondersteuningsinstrumenten. Kostendelend werken blijft een goed uitgangspunt voor alle vormen van georganiseerde vrije tijd.

En in de sectorale decreten moet de aandacht en ondersteuning voor inclusief werken, en dus de ruimte voor kansengroepen en mensen in armoede, expliciet aanwezig zijn. Het kan toch niet dat Vlaanderen de aandacht voor een evenredige participatie van kansengroepen loslaat!

Mensen in armoede zijn, hier en daar onzichtbaar, aanwezig in alle hoeken van het land. Geen enkel lokaal bestuur mag beweren dat er geen armoede op zijn grondgebied bestaat en daarom geen lokaal armoede- en vrijetijdsbeleid op poten zetten.

We pleiten voor een echt lokaal armoede- en vrijetijdsbeleid. En om dat uit te tekenen en op te volgen, is de ervaringskennis van armoedeverenigingen onontbeerlijk. Een structurele betrokkenheid van deze organisaties is noodzakelijk.

Mensen in armoede ervaren een veelheid aan drempels die hen beletten hun vrije tijd deugddoend te beleven. In dit dossier gaan we hier dieper op in, en op mogelijke manieren om die drempels te slechten. De genomineerden en de laureaat van de Prijs Armoede Uitsluiten 2022 brengen we – na de uitreiking van de Prijs – graag in beeld: als hommage en ter inspiratie. Zij zijn immers prachtige voorbeelden van wat kan.

01 Waarover hebben we het?

Vrije tijd is die tijd die we vrij kunnen besteden. Het gaat, met andere woorden, om de tijd die je niet hoeft te besteden aan verplichte of noodzakelijke activiteiten zoals (huishoudelijk) werk, zorg en studie. Bij 'vrije tijd' denken de meeste mensen vooral aan 'doen wat je graag doet', zoals het beoefenen van een hobby, televisiekijken, gamen, sporten, een voorstelling of tentoonstelling meepikken of eropuit gaan. Het kan gaan om een heel gamma aan activiteiten, alleen, met enkelen of in groep, spontaan of georganiseerd, betalend of niet ... of gewoon genieten van niets doen.

Gemiddeld hebben we, naast werken, slapen en huishoudelijke taken, wekelijks zo'n 27 uur per week vrij te besteden. Mannen zien voor zichzelf in een week heel wat meer vrije uren dan vrouwen: gemiddeld hebben mannen bijna 30 uur per week vrije tijd tegenover 23 uur per week voor vrouwen.

Onze vrije tijd is belangrijk: voldoende vrije tijd is nodig om gezond te leven. Tijd spenderen aan sport, hobby's, sociale contacten en vakantie is heilzaam. Onderzoek bevestigt dat: bijna iedereen (90%) vindt dat vrije tijd gelukkig maakt. Anderzijds vindt slechts de helft van de Belgen voldoende (vrije) tijd om de batterijen terug op te laden.

Ruim driekwart van de Vlamingen (78%) geeft aan zich minstens ongeveer één keer per week echt te kunnen ontspannen. Voor wie zich in een socio-economisch zwakkere positie bevindt, lukt dat slechts voor 67% van de mensen. Beduidend minder dus. 17% van deze groep geeft zelfs aan zich (bijna) nooit écht te kunnen ontspannen, terwijl dit bij wie niet socio-economisch kwetsbaar is 8% is.

Nochtans kunnen ze het gebruiken, eens het hoofd kunnen leegmaken. Wie zich in een economisch kwetsbare positie bevindt, voelt zich over het algemeen minder gelukkig dan wie zich niet in die situatie bevindt. Daarmee volgt ‘Ontspannen is een basisrecht’ logisch voort op ‘Weet jij wat er echt in mij omgaat’, de Prijs en campagne Armoede Uitsluiten van 2021.

“ Men crepeert van eenzaamheid en verveling
vooraleer te creperen van honger.”

uit het Algemeen Verslag over Armoede, 1994

02 De feiten

“ Kwetsbare Vlamingen hebben dezelfde verlangens en ambities als iedereen. Ook zij hebben nood aan ontspanning en vrije tijd. Alleen hebben ze niet het geld om dat te betalen. Dat leidt tot uitsluiting en sociale isolatie, en geeft kinderen het gevoel dat ze er niet bij horen. Daarom is het zo belangrijk om die sociale kloof aan te pakken. Kunnen deelnemen aan vrije tijd en cultuur vergroot de kansen van mensen en biedt kinderen een cruciaal toekomstperspectief.”

Prof. Dr. Wim Van Lancker (KU Leuven)

ARMOEDE

In 2021 liepen 2.199.000 Belgen (19,3%) een risico op armoede of sociale uitsluiting. In Vlaanderen was dat 13,1%, in Brussel 34,9%. (EU-SILC 2021)

Armoede wordt gemeten via het gezinsinkomen: de leden van een gezin zijn arm als hun inkomen lager ligt dan 60 procent van het mediane nationaal inkomen in een land. Het armoedecijfer verschilt met andere woorden met het inkomensniveau in elk land.

Omdat kinderen en jongeren specifieke noden hebben om goed te kunnen ontwikkelen, ontwikkelden onderzoekers op Europees niveau een aanvullende armoede-indicator.

Deze indicator vertrekt van de toegang tot zeventien items die men voor elk kind in Europa als noodzakelijk beschouwt. Eet het kind elke dag groenten en fruit? Nodigt het soms vrienden uit thuis? Kan het kind deelnemen aan uitstapjes en feesten op school? Leeft het kind in een behoorlijk verwarmde woning? Heeft het thuis boeken? Spelletjes? Toegang tot internet? Enz.

Een kind leeft gedepriveerd als het gezin zich minstens drie van deze zeventien items financieel niet kan veroorloven. Hoe hoger het aantal items waar het kind niet over beschikt, hoe ernstiger de deprivatie. Bijna de helft van de items in die indicator voor kinderarmoede verwijst rechtstreeks of onrechtstreeks naar de vrije tijd.

Volgens die indicator groeit ongeveer 15 procent van alle jongeren in België op in kinderarmoede.

ARMOEDE SNIJDT IN VRIJE TIJD

De Vlaming houdt van dingen met vrienden doen, reizen en daguitstappen maken en van culturele vrijetijdsactiviteiten.

“ Wat ontspanning en vrije tijd betreft, zijn de verschillen tussen mensen in armoede en de gemiddelde Vlaming enorm. De dingen die ons als mens maken, zoals zelf je vrije tijd invullen en kunnen deelnemen aan de samenleving, zijn voor mensen in armoede helemaal niet vanzelfsprekend. De mogelijkheden om jezelf te ontwikkelen en je talenten te ontdekken zijn de hefboomen om deel uit te maken van onze samenleving en perspectief te ontwikkelen voor de toekomst.”

Cindy Van Geldorp, Netwerk Tegen Armoede, naar aanleiding van de Werelddag van verzet tegen extreme armoede 2021.

Het VRT-onderzoek ‘Armoede en vrijetijdsbesteding’ (2021) bevroeg in aanloop van 17 oktober 2021 online en telefonisch 2.130 Vlamingen naar hun vrijetijdsbesteding. Om de socio-economische kwetsbaarheid van de bevroegden te bepalen, werd er gepeild naar het soort inkomen – werkloosheid of het ontvangen van een leefloon door de (partner van de)

bevraagde – en elementen van monetaire of materiële kwetsbaarheid – iemand die lager opgeleid is, alleen woont, alleenstaande ouder is, geen vaste partnerrelatie heeft en/of geen eigenaar is van de eigen woning. Leeftijd speelt in het nadeel van 26-35-jarigen.

Mensen in een socio-economisch kwetsbare positie geven geld uit aan minder vrijetijdsactiviteiten dan mensen die niet zich niet in die situatie bevinden. Vier op de tien (41%) van de bevroagden in een socio-economisch kwetsbare positie geven aan dat ze niet kunnen betalen voor (sommige) vrijetijdsactiviteiten omdat dit niet in hun budget past. Ze geven ook vaker aan dan wie niet in een kwetsbare positie zit, dat ze moeilijkheden hebben om voor een vrijetijdsactiviteit ter plekke en weer thuis te geraken en er zich ongemakkelijk of bekeken voelen. Ook gezondheidsredenen spelen vaker een rol.

Mensen met een beperkt budget besparen met andere woorden op vrije tijd: uitstappen, reizen, hobby's, speelgoed, het verenigingsleven en sociaal contact.

- Bijna de helft (46%) van hen geeft aan het zich niet te kunnen veroorloven wekelijks een klein bedrag uit te geven aan persoonlijke behoeften op plezier of om regelmatig te participeren aan vrijetijdsactiviteiten (47%).
- 35% van wie economisch kwetsbaar is, kan het zich niet veroorloven om minstens maandelijks met vrienden af te spreken om iets te eten of te drinken.

62% van de Vlamingen heeft een betalend lidmaatschap bij een club, vereniging, kunstacademie of muziekschool voor één of meer gezinsleden. Bij gezinnen in een socio-economisch kwetsbare positie ligt dit percentage veel lager, op 38%. En als er wel lidgeld wordt betaald, geeft dat voor bijna de helft van hen al eens problemen met het gezinsbudget.

Terwijl slechts 1% van de Vlamingen zonder economische kwetsbaarheid zegt zich niet kunnen te veroorloven om lidgeld te betalen voor een club of vereniging – ook al zou iemand in het gezin dat wel willen – is dat 8,1% bij socio-economisch kwetsbare gezinnen.

Bijna zes op de tien bevroagden in een socio-economisch kwetsbare situatie (57%) geven aan dat ze bewust kiezen voor vrijetijdsactiviteiten die ze gratis kunnen uitoefenen (vs. 21% bij wie niet kwetsbaar is). En een kwart van de kwetsbare bevroagden met kinderen voelt zich wel eens slecht omdat ze hun kind(eren) niet hun gewenste hobby's kunnen laten beoefenen omdat dit te duur is (vs. 4% bij wie niet kwetsbaar is).

Dat betekent ook dat 13,2% van de Vlamingen en 28,2% van de Brusselaars niet in staat is om zich minstens een week vakantie buitenshuis te veroorloven. Tegelijk beschikken dubbel zoveel kwetsbare gezinnen niet over een tuin of terras groot genoeg om comfortabel in/op te zitten of waar kinderen kunnen spelen, dan niet-kwetsbare gezinnen.

WAT DOET DAT MET EEN MENS?

Wie zich in een economisch kwetsbare positie bevindt, voelt zich over het algemeen minder gelukkig en heeft door geldzorgen regelmatig minder plezier in het leven dan wie zich niet in die situatie bevindt. Ontspannen is moeilijk. Er is ook weinig ruimte voor; daarover hebben we het in een volgend hoofdstuk. Vrije tijd geeft geen voldoening.

Dat geeft mensen in een socio-economisch kwetsbare positie het gevoel dat ze plezierige dingen moeten missen, er niet bij horen, en niet goed geïnformeerd zijn. Afgesloten van de samenleving. Ze ervaren dat, terecht, als onrechtvaardig.

03 De kijk: doe nuttige dingen

DE KIJK

Succesvolle mensen hebben de neiging het eigen succes toe te schrijven aan hun eigen kunde en vaardigheden. Als ze eens de mist in gaan, wijten ze dat aan de omstandigheden.

De fundamentele attributiefout (Ross, 1977) is de neiging om successen en falen van anderen toe te schrijven aan hun persoonlijkheid of hun karakter. De omstandigheden en factoren die buiten de ander liggen, worden onderschat en tekorten (vaardigheden, kennis ...) binnen een persoon overschat. Dit gebeurt zelfs wanneer er duidelijk zichtbare externe oorzaken zijn.

Mensen in armoede worden hier voortdurend mee geconfronteerd.

“Mij zou het niet overkomen”. Armoede is je eigen schuld.

Die fundamentele attributiefout heeft ook te maken met een verschil in perspectief. Als buitenstaander ken je de levensomstandigheden van mensen in armoede niet en zal je daarom vooral kijken naar het gedrag van individuen. De structurele oorzaken van de armoedesituatie blijven buiten beeld. Door dat zichtbare gedrag te veroordelen, krijg je de negatieve stereotypering van mensen in armoede door mensen die weinig of geen rechtstreeks contact hebben met mensen in armoede: in de media zie je dan meer over sociale-uitkeringsfraude dan over onterecht gebruik van overheidssteun door bedrijven.

Uit onderzoek is anderzijds gebleken dat mensen die meer persoonlijk contact, en bijgevolg ook meer insiderskennis hebben met/van mensen in armoede eerder structurele verklaringen voor armoede zien.

In hoofdstuk 2 van het dossier ‘Weet jij wat er echt in mij omgaat?’

(Prijs Armoede Uitsluiten 2021) schreven we het volgende:

“De overheden in ons land zetten vaak in op remediëring en sanctionering. Nemen we het activerende werkgelegenheidsbeleid als voorbeeld. Dat kijkt vooral naar ‘tekorten’ en ‘onwil’ aan de kant van de mogelijke werkzoekenden en niet naar het weinig kwalitatieve en mogelijk onaangepaste aanbod van de werkaanbieders.

Zo’n beleid houdt weinig rekening met de situatie van mensen in armoede. Het geeft immers extra druk waarop ze niet (kunnen) reageren. De mensen die het verst afstaan van de arbeidsmarkt krijgen te maken met willekeurig lijkende activeringsmaatregelen, waarbij ze maar al te goed beseffen dat hun nog een reeks uitsluitingen en een snelle verslechtering van hun situatie te wachten staat als ze er niet op ingaan (...) Bovenop de al bestaande uitsluiting krijgen deze al kwetsbare mensen nog eens te maken met processen van stigmatisering en blaming the victim.

Een beleid dat druk zet op mensen in armoede werkt niet. Het creëert juist meer schaarste. Beslissingen die bijvoorbeeld uitkeringen verlagen of meer druk zetten om werk te zoeken, zijn contraproductief in deze visie. Mensen in armoede worden zo niet alleen door overheden maar ook door mensen en groepen in de samenleving onrecht aangedaan.

Is dat straffe taal? Een recent onderzoek van Oxford University en ATD Vierde Wereld in zes landen (Bangladesh, Bolivië, Frankrijk, Tanzania, het Verenigd Koninkrijk en de VS) wijst op het universele karakter van deze vaststellingen. En voegt eraan toe dat het niet zien en erkennen van de specifieke kennis en vaardigheden van mensen in armoede een bijkomende vorm van geweld is.”

Meer weten over ...

het onderzoek [The Hidden Dimensions of Poverty](#) (ATD, 2019)?

Het Welzijnzorg Webinar op Woensdag van 25 februari 2022

‘[De verborgen dimensies van armoede](#)’ kan je herbekijken via

het Youtubekanaal [Samen tegen Armoede](#).

Ook het Steunpunt ‘Iedereen verdient vakantie’ stelt vast:

“Het recht op vakantie wordt hier en daar in professionele en politieke middens nog betwijfeld. Niet iedereen krijgt of vindt toegang om – zelfs maar een paar dagen per jaar – de zorgenknop even om te draaien.”

Vrije tijd en ontspanning is in die context een heikel onderwerp. Wat is het nut van vrije tijd? Of nog extremer: waarom heb je ontspanning nodig als je toch niet werkt? Zou je niet beter iets nuttigs doen?

Mensen in armoede ervaren daardoor een enorme druk om hun leven op de rails te krijgen. “En het zit het met...; heb je al...; wil je alweer...”. Hun kansen om te ontspannen komen heel erg onder druk te staan. Mensen die beroep moeten doen op het leefloon, kaarten aan dat door de voortdurende controle – het jaar rond – op hun bezigheden in de week, er in het weekend geen puf meer is om te genieten. Ze willen gewoon met rust gelaten worden.

“Mensen die niet werken, krijgen geen verlof”

We merkten in gesprekken met buitenstaanders bij het opzetten van deze campagne dat de valkuilen heel aanwezig waren. Al snel slopen bepaalde denksporen binnen:

- Door die en die activiteiten in mijn vrije tijd heb ik die en die dingen bijgeleerd die me vooruit helpen in het leven
- Ik was heel goed in... en ik heb van mijn vrije tijd mijn beroep kunnen maken.

Leuk als dat gebeurt, maar dat is niet de essentie van ons verhaal. Een deugd-doende vrije tijd hoeft niet nuttig ingevuld te worden; die is nuttig op zich! Zo is spelen is voor kinderen van fundamenteel belang op zowat alle vlakken. En wellicht ook voor volwassenen ...

Kunnen ontspannen, je vrije tijd kunnen invullen op jouw manier, is voor iedereen gewoon heel belangrijk voor de gezondheid en het welbevinden. Zulke momenten dragen bij aan je algemene welzijn. En die bijdrage is vaak langduriger dan de ervaring zelf. Ze begint al met het uitkijken, verlangen en aftellen naar een leuke ervaring. Maar ook van positieve herinneringen is bewezen dat ze samenhangen met een positief zelfbeeld. Emoties die gelinkt zijn aan positieve herinneringen hebben een gunstige invloed op psychologische aanpassing, interpersoonlijke relaties, flexibel gedrag, levensverwachting en fysieke gezondheid.

Een deugddoende invulling van vrije tijd is belangrijk, zeker ook voor mensen die in armoede leven. Het is vaak een kans om uit te breken uit een jarenlang isolement. Het haalt de diepste krachten in mensen naar boven en onthult dat leven in armoede méér is dan miserie.

Iemand die zich goed voelt in zijn vel, heeft meer kracht om iets moois van zijn leven te maken. Iemand die zich gewaardeerd voelt, krijgt vertrouwen in andere mensen en kijkt positief naar de samenleving. Het geeft je zin om te ontdekken en te leren, om tijd te zoeken zodat je relaties met familie, vrienden en andere mensen kan verdiepen.

Niet in staat zijn om een weekje buitenshuis op vakantie te gaan, is opgenomen in de Europese statistieken als een element van 'ernstige materiële deprivatie'.

Toch lijkt vakantie voor velen misschien eerder een luxe, een extraatje, iets als een spelconsole of een nieuwe smartphone: leuk om te hebben, maar men kan het ook zonder stellen.

ZELFCENSUUR?

Het gevoel dat ze geen vakantie verdienen, bijvoorbeeld, leeft nog op ruime schaal bij mensen in armoede. Deze minderwaardigheidsgevoelens komen vermoedelijk voort uit het beeld dat in de maatschappij leeft rond vakantie. Wie hard werkt, verdient vanzelfsprekend minstens een keer per jaar vakantie. Hard werken resulteert immers in genoeg geld verdienen om daarmee een vakantie te betalen.

Mensen in armoede krijgen zo vaak te horen dat het hun eigen schuld is, dat ze er zelf om hebben gevraagd, dat ze na een tijdje niet meer buiten durven. Naar de buitenwereld klinkt vaak “dat ze er geen interesse in hebben”. Om zichzelf te beschermen tegen teleurstelling. Tegelijk verinnerlijken ze vaak onbewust de publieke opinie. Schaamte, minderwaardigheidsgevoel en stress nemen kansen weg. Deze verinnerlijkte gevoelens maken dat mensen in armoedesituaties zich schuldig gaan voelen als ze zichzelf iets gunnen.

Een veelheid aan reacties en gedragingen kunnen hieruit voortvloeien. Vaak vinden mensen met armoede-ervaring dat ze het niet waard zijn om leuke dingen te krijgen of te beleven. Ze vinden dat ze er geen recht op hebben of zoeken naar het nut van dingen.

Zo valt het op dat socio-economisch kwetsbare mensen beduidend meer dan anderen volwassenenonderwijs en tweedekansonderwijs aanduiden in een bevraging over de invulling van hun vrije tijd. Ook bij jonge nieuwkomers zien we iets dergelijks: zij vinden het vooral belangrijk om in hun vrije tijd Nederlands te kunnen leren, nieuwe dingen te leren kennen en beter te worden in iets, een eigen sociaal netwerk uit te bouwen om een diploma te behalen en werk te vinden.

Je krijgt de indruk dat mensen in armoede hun vrije tijd liefst minstens voor een deel inzetten om te ontsnappen aan hun armoede. Vrije tijd wordt dan meer functioneel dan ontspannend ingevuld.

“ Na mijn scheiding belandde ik in armoede. Ik was ervan overtuigd dat het mijn eigen schuld was. Ik heb daar lange tijd mee geworsteld. Toen ik alles weer op een rijtje had, kreeg ik opnieuw zin om op vakantie te gaan. Op de dag van het vertrek verliep alles prima. Ik had een leuk contact met iemand op de trein en bereikte vlot het hotel. Ter plaatse overvielen mij plots opnieuw erge schuldgevoelens. Had ik wel recht op deze vakantie? Was ik dit wel waard? Had ik dat wel verdiend? Ik voelde me opnieuw erg minderwaardig en trok mij terug op mijn kamer. De rest van de dagen ‘overleefde’ ik in een soort waas. Ik bleef de hele tijd alleen op mijn kamer en kwam slechts naar buiten voor de maaltijden waar ik in een hoekje wegdook. Sindsdien durf ik het niet meer aan. De organisatie waar ik vrijwilligerswerk doe, heeft al vaak gevraagd of ik meega op uitstap, op weekend of op vakantie. Maar ik zie dat niet zitten. De schrik om weer te mislukken zit er diep in.”

www.iedereenverdientvakantie.be

Het onderzoek ‘Grootschalig luisteren. Vakantie mogelijk maken voor iedereen: hoe doen we dat?’ (2019) van het Steunpunt ‘Iedereen verdient vakantie’ bevestigt dat. In dat onderzoek krijgen zgn. verhalenvertellers de kans om aan te geven wat vakantie voor hen betekent. Hoe zien zij vakantie? Is het een recht, een beloning of een noodzaak?

De vakantiegegers (mensen in achterstellingsituaties) zien een vakantie veel meer als een beloning dan een recht. Maar sociale organisaties en vakantie-aanbieders zien vakantie veel meer als een recht en als een noodzaak.

Die vaststelling zet aan het denken: mensen in kwetsbare situaties denken nog (te) vaak dat ze vakantie moeten ‘verdienen’ (als een beloning of een luxe). Het is wel bijzonder aanmoedigend om te ontdekken dat aanbieders van vakantie en sociale organisaties die als bemiddelaar of organisator optreden, uitgaan van het recht op vakantie en van de noodzaak voor iedereen om vakantie te kunnen beleven.

04 Ontspanning is een basisrecht

Vrije tijd, ontspanning, cultuur, ... is nochtans geen luxe, maar een recht voor iedereen.

Artikel 23 van onze grondwet garandeert iedereen het recht op een menswaardig leven. Daarbij hoort, expliciet, ook het recht op culturele en maatschappelijke ontplooiing.

De Universele Verklaring van de rechten van de Mens (1948) gaat breder: Een ieder heeft recht op rust en op eigen vrije tijd, met inbegrip van een redelijke beperking van de arbeidstijd, en op periodieke vakanties met behoud van loon (Art. 24).

Voor kinderen staat dat nog eens apart omschreven in de Rechten van het Kind (art. 31 van het IVRK): Kinderen hebben recht op een actieve deelname aan culturele, artistieke en recreatieve bezigheden en vrijetijdsbesteding.

Zulke rechten zijn voor iedereen gelijk en horen onvoorwaardelijk te zijn. Ze vormen een kader waarin ook telkens iets of iemand verantwoording dient af te leggen. Tegenover een persoon met onvoorwaardelijke rechten staat een persoon of instantie met plichten. Mensenrechten – en dus ook kinderrechten – houden verplichtingen in voor staten en andere actoren: de verplichting om die rechten te respecteren, te garanderen én, in het geval van staten, om er verantwoording over af te leggen. Staten kunnen en moeten aangesproken worden op de mate waarin ze verzaken aan het garanderen van de rechten van mensen, misschien zelfs vooral van kwetsbare mensen en van kinderen en jongeren. Mensen met armoede-ervaring hebben gelijk als ze zich uitgesloten en onrechtvaardig behandeld voelen als deze rechten voor hen onhaalbaar blijken. Investeren in de realisatie ervan is een morele plicht voor onze overheden. Economische en budgettaire bezwaren zijn ondergeschikt.

Dat lees je ook in aanbevelingen (2010) door het VN-Comité voor de Rechten van het Kind omtrent rust, vrijetijdsbesteding, recreatie en culturele activiteiten in België:

“Het Comité vraagt de Lidstaat met aandrang meer inspanningen te leveren om het recht van alle kinderen op rust en vrijetijdsbesteding te verzekeren, te waarborgen dat ze kunnen deelnemen aan spel- en vrijetijdsbestedingen aangepast aan hun leeftijd en vrij kunnen deelnemen aan het culturele leven en kunstactiviteiten, en dat kinderen ten volle betrokken worden bij het besluitvormingsproces over deze thematiek. (...)

Het Comité dringt er voorts bij de Lidstaat op aan om achtergestelde gezinnen de noodzakelijke middelen te geven om hun kinderen de kans te bieden ten volle hun rechten uit te oefenen in overeenstemming met artikel 31 van het Verdrag.

Het Comité drukt voorts zijn bezorgdheid uit over het feit dat kinderen uit achtergestelde gezinnen, kinderen uit opvangcentra (...) vaak geen toegang hebben tot eender welke vrijetijdsbesteding. (...).”

Kwaliteitsvolle vrije tijd in ieders bereik brengen, is investeren in het welzijn van mensen, bijdragen aan de open blik van toekomstige generaties en helpen om onze samenleving warm, gezond, inclusief en solidair te maken.

Kwaliteitsvolle vrije tijd in ieders bereik brengen, is niet alleen een kwestie van die rechten gunnen, maar vooral een verhaal van drempels afbouwen. En: vrije tijd, ontspanning gaat niet alleen over het toegankelijk maken van het (georganiseerde) aanbod, maar ook over het voorzien van ruimte en tijd om te spelen, te gamen, een hobby, ... thuis en in de buurt.

05 Vrije tijd toegankelijk maken

RUIMTE VOOR VRIJE TIJD

In het vrijetijdsonderzoek van de VRT (2021) dat in hoofdstuk 2 aan bod kwam, lees je als reden voor niet-deelname van socio-economisch kwetsbare mensen aan (betalende) vrijetijdsactiviteiten vaak “interesseert me niet” of “vind ik niet belangrijk”.

Dat mensen persoonlijke voorkeuren hebben, is uiteraard geen enkel probleem. Maar die reden – of is het een excuus? – klinkt erg vaak, en niet alleen in dat onderzoek. Zijn mensen in armoede dan zo anders dan de doorsnee Vlaming? Of is er meer aan de hand?

Waarom nemen mensen in armoede bijvoorbeeld minder deel aan sport terwijl ze zelf wel degelijk waarde hechten aan sporten? En waarom nemen ze dan nog niet deel als de deelnameprijs laag gehouden wordt?

Als voorbeeld: De waarde van sport volgens mensen in armoede

- Sport is een manier om voor je lichaam te zorgen. Voor sommigen is sport een middel om er goed uit te zien, anderen zien sport als een manier om fit of gezond te blijven.
- Sport is een uitlaatklep voor negatieve energie. Sport helpt in het omgaan met stress en negatieve emoties.
- Via sport kan je nieuwe mensen ontmoeten. Sport dwingt je buiten te komen en verbreedt je leefwereld.
- Aan sport doen zorgt ervoor dat je je beter in je vel voelt.

Vandermeersch (2018)

Voor mensen in armoede is de vraag niet of een activiteit of een lidmaatschap een eerlijke prijs heeft of zelfs goedkoop is, maar wel of de voordelen die eraan verbonden zijn meer doorwegen dan de kosten of de nadelige gevolgen.

Als je door te kiezen voor deelname aan een activiteit of een lidmaatschap telkens opnieuw de afkeurende blikken van je maatschappelijk werker moet trotseren, als het gaat om de keuze tussen deelname aan sport of de aankoop van gezonde voeding, als je weet dat je je keuze nog een hele maand moet uitzweten door telkens opnieuw te moeten tellen of je rondkomt, hoe vrij is dan je keuze?

Er zijn telkens weer andere prioriteiten. Om jezelf te beschermen tegen teleurstelling, is het makkelijker op voorhand een keuze af te wijzen door te zeggen “dat het niks voor jou is”.

Niet deelnemen aan (betalende) initiatieven van vrije tijd heeft niet alleen met drempels verbonden aan het aanbod te maken – waarover verder meer. Het verband tussen armoede en niet-deelname is veel complexer: het gaat ook om dilemma’s, copingmechanismen – zoals net geschetst – en mentale ruimte.

Mullainathan en Shafir (2014) leggen in hun bekende werk rond schaarste uit dat door de stress van armoede de ‘bandbreedte’ of vrije mentale ruimte van iemand die zich in een armoedesituatie bevindt, afneemt, waardoor die in een tunnelvisie belandt. In zo’n tunnelvisie is het moeilijker om met verschillende dingen tegelijk rekening te houden en langetermijndoelen te overwegen. Een grote belasting van de bandbreedte zorgt er immers voor dat mensen op een andere manier gaan denken en keuzes gaan maken. De ondertitel van hun boek zegt veel: “why having too little means so much”. De chronische stress van armoede maakt dat de keuze voor vrijetijdsactiviteiten en het inplannen ervan buiten het vizier komen te liggen.

Het is belangrijk dat het recht op ontspanning en vrije tijd een verhaal van kansen en rechten blijft, en niet een zoveelste verhaal van 'moeten' voor mensen in armoede. Het 'moeten' zit aan de kant van overheden en aanbieders: een deugddoende invulling van vrije tijd moet mogelijk worden door het aanbod toegankelijk te maken.

Mensen in armoede moeten niet deelnemen aan het cultuuraanbod in de gemeente, maar de gemeente moet er wel voor zorgen dat ze het zouden kunnen.

DREMPELS VOOR DEELNAME

Want mensen in armoede stoten wel degelijk op drempels als ze willen deelnemen aan het vrijetijdsaanbod. En ze zijn vragende partij om die drempels te verlagen. Dat bleek al uit het onderzoek 'Cultuur voor iedereen?!' (2002) van Welzijnsschakels en het Vlaams Forum Armoedebestrijding (nu het Netwerk tegen Armoede).

Daarin werden de volgende drempels geïnventariseerd (in volgorde van belangrijkheid):

1. Weet niet welke programma's bestaan
2. Het kost teveel
3. Ik heb niemand om mee te gaan
4. Waar kaarten halen
5. Niet op mijn gemak
6. Geen babysit
7. Hoe je daar gedragen
8. Andere
9. Iedereen kijkt naar mij

Spontaan denken mensen zonder armoede-ervaring vaak alleen aan de drempel van de betaalbaarheid van het aanbod. Er wordt dan uitsluitend ingezet op kortingen op de prijs of een speciaal tarief, en soms ook op het verbeteren van communicatie over het aanbod. Dat die rechttoe-rechtaan-redenering niet het gewenste effect heeft, behoeft geen betoog.

Kijken we even naar vakanties¹.

Voor vakanties klopt uiteraard dat de betaalbaarheid de grootste uitdaging is. Maar ook de praktische organisatie is een niet onbelangrijke uitdaging: transportproblemen, het niet hebben van reisbenodigdheden of niet weten hoe eraan te beginnen. ‘Mijn kat mag niet mee, wie gaat ervoor zorgen? Ik kan het lakenpakket niet betalen, van wie kan ik lakens lenen?’ Bovendien blijft de grote zorg ‘Kom ik niet voor onvoorziene kosten te staan?’. Armoede heeft een belangrijk effect op het probleemoplossend vermogen van mensen, dat zeiden we al. De extra vragen om een vakantie te organiseren kunnen er dan amper of niet bij. Mensen hebben de ervaring dat ze er vaak ‘alleen voor staan’.

En dan ben je op je vakantiebestemming, en ervaar je nieuwe drempels. Procedures om verblijven te boeken, gewoontes om bagage achter te laten bij de balie, de lift nemen of het licht op je kamer aandoen met je sleutelkaart: je weet maar hoe het werkt als je het hebt geleerd. Het gebruik van woorden als ‘inchecken’ en concepten als ‘de minibar’ zijn niet door iedereen gekend. Wanneer mensen in armoede geconfronteerd worden met die onbekende wereld, ontstaat onzekerheid. En daardoor schaamte en stress. De drempel – schaamte, minderwaardigheidsgevoel en stress – is voor sommigen groter dan ze durven toegeven. Die drempel neemt vakantie-kansen weg: hoe kan je dan nog genieten?.

Ook voor sportdeelname² is de betaalbaarheid een belangrijke factor. Maar lidgeld of toegangsgeld is maar een klein deel van de werkelijke kost. De reële kosten zijn vaak veel hoger: de kost van sportuitrusting, transport, een consumptie tijdens of achteraf, drijft het kostenplaatje op. Je kan opmerken dat het altijd mogelijk is om aan sport te doen, ook al heb je het niet breed: je kan gaan wandelen, thuis oefeningen doen ... Dat klopt.

1 Adriaenssens, A., Bouwen, G., Schapmans, M., Wilems, G. Grootchalig luisteren. Vakantie mogelijk maken voor iedereen: hoe doen we dat? (2019)

2 Vandermeersch, H. Hoe sport mensen in armoede uitsluit (en wat we daartegen kunnen doen) (2018)

Armoede maakt sporten niet onmogelijk. Wat armoede wel doet, is de keuze van sportactiviteiten en de manier waarop beperken. Vooral de mogelijkheden tot sportdeelname met anderen, het sociale aspect, worden ingeperkt. En laat dat nu net één van de elementen zijn die sport waardevol maken voor mensen in armoede ...

Opnieuw moet iemand in armoede de afweging maken: je kan beslissen om toch deel te nemen, maar sportdeelname in een sociale setting houdt risico's in. Een eerste risico is dat mensen merken dat je in armoede leeft. Dat belet sommigen om te sporten in clubverband. Als anderen hun armoede zouden opmerken, zouden ze zich schamen, en dan geven ze er de voorkeur aan helemaal niet deel te nemen. Een tweede risico is dat je te veel uitgeeft: de sociale druk om te doen 'zoals de anderen', op vlak van kledij, drank kopen of trakteren achteraf...

Ervaringsdeskundige Tinne Croisieau zegt, naar aanleiding van 17 oktober 2021 in het Nieuwsblad, dat het ook bij cultuurparticipatie om veel meer dan alleen maar financiële drempels gaat. *“Ook sociale drempels, mobiliteit en digitalisering zijn soms struikelblokken.”* Ze voegt zo aan de eerder vermelde drempels nog een belangrijke nieuwe toe: *“Men vergeet wel eens dat er nog mensen zijn die geen smartphone of computer hebben. Tegenwoordig moet je voor elke activiteit via internet reserveren. Mensen zijn meer dan een QR-code.”*

En ze bevestigt: *“Dan heb ik het nog niet eens over het feit dat er na de voorstelling vaak geen openbaar vervoer meer is, dat ze geen aangepaste kledij hebben, dat ze zich onzeker voelen omdat ze niet zo taalvaardig zijn of geen diploma hebben. Om mensen in armoede te laten participeren aan cultuur is er dus meer nodig dan een Uitpas, een taxicheck of een sociaal restaurant.”*

Mobiliteit vormt voor veel mensen in armoede inderdaad een grote uitdaging: er is het gebrek aan vervoersmogelijkheden, de financiële drempels, informatietekort, problemen met openbaar vervoer (te laat, te moeilijk, slecht bereikbaar), niet aangepast aan mensen met een beperking, enz.

Minderwaardigheidsgevoelens en schaamte kunnen ook voortkomen uit angst voor het onbekende. Mensen die in armoede geboren zijn of nieuw zijn in ons land hebben weinig ervaring met het 'typisch Vlaamse' verenigingsleven. Ze hebben een onvolledig beeld van wat er bij komt kijken. Maar er is ook de angst om niet te kunnen communiceren (taalbarrière), als vreemd gezien te worden, een tekort aan informatie (wat, waar, met wie), enz. Wereldspelers bieden op hun website van interessante kapstokken als het gaat om de deelname van jonge nieuwkomers aan het jeugdwerk. Het gaat in essentie over gewoontes die vanzelfsprekend lijken, maar dat niet zijn voor deze jongeren. Zij hebben het met andere woorden over culturele drempels die kunnen opduiken: gemengd slapen, voedingsvoorschriften, oorlogsspelletjes spelen, ...

Ook voor volwassen nieuwkomers en mensen met een andere etnisch-culturele afkomst spelen soortgelijke culturele drempels. Door met hen te praten, kan je al heel wat drempels overwinnen.

Taal is ook een drempel

In Oost-Vlaanderen is 1 op 7 inwoners laaggeletterd. Als je daar nog eens de mensen bijtelt die niet het Nederlands als moedertaal spreken, kom je aan een nog hoger cijfer. De eerste uitgave van het Oost-Vlaamse overzicht van gratis en betaalbare daguitstappen had als titel: 'Uit voor een prikje'. Al snel kwam de vraag van enkele anderstaligen of het een boekje was over een doktersbezoek. De publicatie heet nu gewoon 'Gratis en betaalbare daguitstappen in Oost-Vlaanderen'.

Deelname aan de georganiseerde vrijetijdsbesteding voor jonge kinderen plaatst gezinnen in armoede nog voor bijkomende uitdagingen. Elke ouder ondervindt wel eens moeilijkheden bij het organiseren of ondersteunen van hobby's van de kinderen. Maar middenklasse ouders hebben mogelijkheden om hiermee om te gaan: flexibele werkuren, geld of een netwerk van familie, kennissen en burens die kunnen inspringen. Gezinnen in armoede beschikken minder over zo'n hulpbronnen en ondersteunende netwerken. Een plotse verandering van het startuur van de sportclub of de jeugdbeweging, bijvoorbeeld, kunnen ze moeilijk overbruggen.

Hoewel deze ouders evenveel belang hechten aan de vrije tijd van hun kinderen als kansrijke ouders, zit er een verschil in de 'toolbox' van ouders van gezinnen in armoede om die vrijetijdsparticipatie vol te houden.

We hebben het hier over verschillende vormen van georganiseerd aanbod gehad en over mogelijke drempels voor deelname aan dat aanbod. Daarmee zijn zeker niet alle drempels aan bod gekomen. Door eerder anekdotisch voorbeelden te geven, willen we vooral aanzetten tot zelf op zoek gaan naar de drempels waarover mensen in armoede struikelen om van een bepaald aanbod gebruik te maken.

Toch nog dit: mensen in armoede, van jong tot oud, een eerste keer tot bij je aanbod krijgen is één ding, een duurzame deelname is nog iets anders. Toen aan kinderen met armoede-ervaring die eens hadden deelgenomen aan 'gewone' jeugdwerkactiviteiten gevraagd werd waarom ze niet meer deelnamen, verwezen ze naar de houding van de andere kinderen. Uitslachten, negeren, ... ze hoorden er voor die kinderen niet bij. Bewust, maar vaak onbewust, werkt de houding van het niet-kwetsbare of niet arme club- of groeps-lid uitsluitend. Het gaat dan over commentaar of blikken... omdat een gezin niet aan de sponsormaal-tijd deelneemt, iemand niet de verwachte kledij heeft, mensen activiteiten mijden waarvoor ze zelf iets moeten meebrengen...

Maar onthoud ook dat niet (jouw) georganiseerd aanbod centraal staat, wel waaraan mensen behoefte hebben. Een voorbeeld: sommige kinderen en jongeren beleven veel van hun vrije tijd op straat, zodat ze niet meteen aarden in heel gestructureerde en gereglementeerde vormen van vrijetijdsbesteding. Anderen vinden wel aansluiting in een gewone sportclub of het jeugd aanbod. Maar evengoed zoeken deze jongeren – zeker vanaf de pubertijd – naar plekken waar armoede wel een thema is en waar ze zichzelf mogen zijn.

Jongeren kunnen genieten van allerlei vormen van vrijetijdsbesteding.

DREMPELS SLECHTEN

“Kansen krijgen is één ding, kansen kunnen nemen is een ander. Dat is niet voor iedereen vanzelfsprekend of gemakkelijk. Ook al zijn ze dichtbij en schijnbaar eenvoudig. Soms is extra toeleiding en begeleiding nodig.”

Toon Walschap, De Link

Natasja Lories, coördinator van De Keeting, en Daevy Amerlynck, coördinator van De Lage Drempel: *“We hopen dat (...) de aanbieders van cultuur zichzelf eens afvragen hoe toegankelijk zijn we? Mensen in armoede gaan zelden naar een theater of naar een concert omwille van een aantal drempels. Mensen in armoede willen niet zozeer gratis tickets, want dan voelen ze zich gekrenkt in hun waardigheid. Ze willen gerust iets betalen. Het is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van organisatoren en de overheid om de drempels weg te werken. Als je bijvoorbeeld je aanbod enkele digitaal bekend maakt, dan zet je al een te hoge drempel. We zijn in Mechelen gestart met een project ‘Over culturele bruggen’, waar we gaan samenzitten met de aanbieders en de doelgroep om die drempels weg te werken.”*

— Het Nieuwsblad 17/10/2021

Vrijtijdsaanbieders willen de deur wel openzetten voor mensen in armoede. Er zijn echt wel goede intenties. Maar doorgaans leven deze aanbieders zelf niet in armoede. Ze weten niet wat het betekent om in armoede te leven en kijken fundamenteel anders naar de wereld: hun ervaringen met deze samenleving zijn overwegend positief. Ze kunnen keuzes maken, hebben grotendeels controle over hun leven en vertrouwen de maatschappij en haar instellingen.

Het netwerk van deze vrijtijdsaanbieders raakt niet of nauwelijks aan dat van mensen in armoede. Hierdoor verhoogt de kans dat ze niet de juiste of voldoende maatregelen nemen om mensen in armoede te bereiken. Dat ze niet het nodige begrip kunnen opbrengen. Of dat ze niet geloofwaardig en betrouwbaar overkomen.

Werken aan drempels vraagt tijd en energie.

De drempels voor de participatie van mensen in armoede wegwerken, lukt alleen als je rekening houdt met de complexiteit van armoede. Dat betekent inzetten op de verschillende mechanismen die spelen. Neem daarvoor uitvoerig de tijd en ga in gesprek met mensen in armoede via vertrouwde wegen (via hun organisaties, bijvoorbeeld) om te weten te komen wat er speelt.

Luisteren betekent: mensen op verhaal laten komen en hun verhaal alle ruimte geven in een gesprek van mens tot mens. Om dat mogelijk te maken, engageerden we 'Oren': mensen die in het netwerk van Iedereen Verdient Vakantie al toonden dat ze zich actief willen inzetten om het recht op vakantie mee waar te maken. We lanceerden de vraag in ons netwerk en spraken mensen persoonlijk aan. Hun opdracht: doe 10 tot 15 luistergesprekken met mensen die je kunt bereiken in jouw omgeving en met wie je van gedachten wil wisselen over hoe wij in Vlaanderen vakantie mogelijk maken voor elkaar.

Een 25-tal mensen reageerde enthousiast op onze vraag. Hun bereidheid om in een periode van april tot oktober 2017 op pad te gaan en verhalen te sprokkelen, werd uiteindelijk een van de belangrijkste elementen die bijdroeg tot het behalen van onze vooropgestelde resultaten. Van de 1000 ingestuurde verhalen werden er ruim 600 ingebracht door de Oren. Dit mooie resultaat is het gevolg van een zorgzaam proces van verbinden, aanmoedigen en betrekken.

— uit: Grootschalig luisteren

Op basis van die informatie, kan je dan, liefst in cocreatie met mensen in armoede en hun organisaties, een plan van aanpak uitwerken. Je kan het als organisatie of als individu niet alleen. Er is nood aan omkadering, bemiddeling, ondersteuning en opvolging.

De 7 B's van toegankelijkheid zijn een veelgebruikte manier om aan te tonen hoe je kan werken aan toegankelijkheid.

- 1. Bruikbaarheid** De mate waarin het aanbod aan de behoeften voldoet, ook van specifieke doelgroepen.
- 2. Beschikbaarheid** De mate waarin het aanbod gemakkelijk beschikbaar is en waarin er administratieve en andere drempels zijn zoals wachtlijsten, maar het begrip verwijst ook naar de inspanningen om de vraag te ontrafelen en latente vragen aan bod te laten komen.
- 3. Betaalbaarheid** De mate waarin de prijs voor het aanbod een drempel vormt, eventueel ook de 'psychologische kostprijs' of de inspanningen die de gebruiker moet leveren om van het aanbod gebruik te maken.
- 4. Bereikbaarheid** De mate waarin het aanbod fysiek, ruimtelijk en in de tijd toegankelijk is.
- 5. Bekendheid** De mate waarin het aanbod bekend is bij de doelgroep.
- 6. Begrijpbaarheid** De mate waarin informatie over het aanbod begrijpelijk is, zodat de potentiële gebruiker kan beoordelen of het aanbod voor hem of haar bestemd is en de mate waarin er in de hulpen dienstverlening zelf begrijpelijk gecommuniceerd wordt.
- 7. Betrouwbaarheid** De mate waarin de dienstverlener en zijn aanbod als betrouwbaar wordt gepercipieerd door de (potentiële) gebruiker. Dit heeft invloed op de mate waarin er mentale drempels (zoals angst door vooroordelen) bestaan.

Welzijnszorg en SpoorZes vertaalden in 2019 deze 7 B's in een spel voor leidingsploegen in het jeugdwerk: Plan B's³.

³ Downloadbaar via chiro.be/game/110500

Hieronder beschrijven we nog enkele initiatieven die kunnen inspireren en helpen.

De Drempelmeter

www.hasselt.be/nl/drempelmeter

Met de online e-Drempelmeter kan je drempels binnen een vereniging of organisatie opsporen: wat houdt kwetsbare mensen en gezinnen tegen om zich in te schrijven of gebruik te maken van het aanbod van een organisatie? Het traject dat leidde tot die drempelmeter startte in 2016. Initiatiefnemer was de Stad Hasselt, Welzijnszorg en Welzijnsschakels waren betrokken partners.

De eerste versie uit 2017 werd op basis van wetenschappelijk onderzoek verfijnd. Het doel van het onderzoek was van de drempelmeter een meer kwantitatieve tool te maken en zo ook grotere organisaties te kunnen aanspreken, en de verschillende manieren van werken - leertraject, persoonlijke coaching en zelfscreening - met elkaar te vergelijken. De stad Hasselt en de hogeschool UCLL werkten daarvoor twee jaar lang intensief samen.

Zij stellen intussen een reeks hulpmiddelen ter beschikking voor andere lokale besturen in Vlaanderen om hun aanbod toegankelijker te maken voor de meest kwetsbare doelgroepen.

Met de uitrol van de e-Drempelmeter over heel Vlaanderen hopen het Departement Gelijke Kansen van de Vlaamse Overheid, de stad Hasselt en hogeschool UCLL op blijvende veranderingen en toegankelijkheid over heel Vlaanderen.

Bruggenbouwers⁴

Om de kloof tussen gezinnen in armoede te helpen dichten, ondersteunde Vlaanderen tussen 2016 en 2019 19 projecten die bruggen bouwen tussen sport of jeugdwerk en gezinnen in armoede. Demos en het Vlaams Instituut voor Sportbeheer en Recreatiebeleid (ISB), kregen de opdracht om deze projecten te ondersteunen en hun leerervaringen vast te houden.

Drie sporen stonden centraal:

1. Het effectieve bereik van kinderen en jongeren: hoe slagen aanbieders van jeugdwerk en sport erin om kinderen en jongeren in armoede te bereiken en op een duurzame manier te behouden in hun werking?
2. Welke initiatieven worden er genomen om drempels weg te nemen (financiële en andere)?
3. Op welke manier verhoogt men de competenties van medewerkers in sport en jeugdwerk, zodat deze kinderen en jongeren volwaardig kunnen participeren?

Ze zagen vier strategieën die bruggenbouwers ontwikkelen om de kloof tussen armoede en vrije tijd te dichten: outreachend en bottom-up werken, individuele toeleiding, verenigingsondersteuning en samenwerking en netwerkvorming.

De combinatie van deze strategieën, in wisselende verhouding per initiatief, levert een effectief en duurzaam resultaat op. Maar je moet als organisatie bereid zijn te investeren: het vergt een vrij arbeidsintensieve aanpak.

⁴ De Visscher, K., Smets, P., Van de Walle, I. Bruggen bouwen. Trajecten tussen sport, jeugdwerk en gezinnen in armoede (2019)

Handleidingen

We vermelden de ‘Handleiding OOG voor armoede. Exit kinderarmoede’, downloadbaar via ambrassade.be⁵.

Deze handleiding verzamelt goede voorbeelden en handvatten voor jeugdwerkers die een laagdrempelige dialoog willen opzetten met armoedeorganisaties. Met deze handleiding kom je meer te weten over het maatschappelijke kader van kinderarmoede, leer je bij over wat het jeugdwerk kan doen en krijg je een praktisch stappenplan dat je op weg zet.

En ‘Trainer van voetballers. Coach van mensen’ – Handboek Coach van Younited vzw.

Het handboek opent met een hoofdstuk over de spelers en zoomt daarna in op de coach en op de verschillende aspecten van coaching. Ook het team komt aan bod, waarbij onder andere groepsdynamiek en conflictmanagement onder de loep genomen worden.

De begeleider, lesgever of trainer speelt immers een belangrijke rol in het wegnemen van drempels voor iedereen.

⁵ De Ambrassade zet mensen en organisaties mee in beweging om sterk jeugdwerk, kwaliteitsvolle jeugdinformatie en stevig jeugdbeleid te realiseren

INCLUSIEF OF CATEGORIAAL?

Mensen, gezinnen, kinderen en jongeren in armoede worden onder de noemer vrijetijdsparticipatie vooral toegeleid naar het aanbod dat als ‘klassiek’, ‘regulier’ of ‘mainstream’ wordt bestempeld. Inclusie in dat reguliere aanbod geniet de beleidsvoorkeur. De slogan luidt: “Inclusief waar het kan, doelgroepspecifiek waar nodig.”

Initiatieven van en voor mensen in armoede worden gezien als een tijdelijk opstapje naar dat reguliere aanbod of, helaas, een vangnet voor wie uit de boot valt. Sommigen beschouwen deze (categoriale) initiatieven zelfs als een stap achteruit. Ze worden niet als een goede optie beschouwd vanuit de redenering dat ze uitsluiting of afzondering in de hand zouden werken. Denk bijvoorbeeld aan de stemmingmakerij rond het segregerende karakter van etnisch-culturele verenigingen.

Maar niet iedereen deelt deze kijk. Onderzoek en praktijk wijzen op de meerwaarde van het specifieke aanbod. En dat is belangrijk. Dit is immers geen discussie om op een abstracte en ideologisch-principiële manier te voeren. De reële noden, wensen en mogelijkheden van mensen zelf en van het aanbod op het terrein moeten in kaart gebracht worden.

Mensen in armoede moeten uiteraard de vrije keuze hebben wat ze met hun vrije tijd doen. Gebruik maken van het ‘reguliere’ vrijetijdsaanbod? Prima, dat moet absoluut mogelijk zijn. Vrije tijd onder gelijken, in de eigen vereniging of kring, met een eigen aanbod: ook prima. Vrije tijd doorbrengen wég van een georganiseerd aanbod: moet ook kunnen.

Uit verhalen van mensen in armoede bleek bijvoorbeeld dat sportdeelname in de context van de armoedevereniging, dus met een aanbod binnen de vereniging, voor veel drempels een oplossing biedt: je weet dan dat de anderen in het zelfde schuitje zitten, je hoeft je niet te schamen, je denkt minder 'dit is niet voor mensen zoals ik'. Je bent er ook zeker van dat er geen onverwachte kosten zullen zijn. De deelnameprijs bij een armoedevereniging wordt laag gehouden en is volledig transparant. Op die manier kan je toch in een 'sociale setting', in interactie met anderen, aan sport doen. Maar het grote nadeel is, volgens dezelfde mensen, dat je opnieuw binnen dezelfde cirkel blijft. Enerzijds kunnen sportactiviteiten binnen dergelijke verenigingen dus een verademing zijn, maar anderzijds is het van belang dat mensen de reële keuze blijven hebben om ook buiten die specifieke context aan sport deel te nemen.

Dat betekent dat de druk van de inclusiviteit op de schouders van de aanbieders rust. Het is aan het (openbare en gesubsidieerde) vrijetijdsaanbod om stil te staan bij de drempels die deelname aan hun aanbod belemmeren én om er iets aan te doen.

Stellen 'dat iedereen welkom is', wat vaak gebeurt, is onvoldoende om van een inclusief aanbod te kunnen spreken. Inclusie vraagt actieve inspanningen. Je moet bereid zijn om jullie aanpak in vraag te stellen en te wijzigen. Niet eenmaal, maar als constante oefening. En het gaat verder dan 'toegankelijkheid': toegankelijkheid vertrekt van het bestaande aanbod waarbij je mensen toeleidt naar wat er is. Inclusie erkent de noden van verschillende groepen mensen, en dus niet alleen van de middenklasse. Inclusie houdt in dat wat er aangeboden wordt, tegemoet komt aan de verschillende noden, maar is ook een verantwoordelijkheid van alle deelnemers. Zodat ieder zichzelf kan zijn.

We moedigen, met andere woorden, elke aanbieder aan om inclusiever te werken, maar we pleiten er ook voor om specifieke vormen van vrijetijdsbesteding te versterken. En om ontmoeting, samenwerking en netwerkvorming tussen al die verschillende organisaties te bevorderen. Er is immers meer mogelijk dan óf categoriaal óf inclusief.

Veel armoedeverenigingen stimuleren niet alleen aanbieders om rekening te houden met mensen met een andere sociale achtergrond, maar motiveren mensen in armoede om de stap te zetten naar het zogenaamde reguliere en hopelijk inclusieve aanbod. Door projecten, sensibilisering en vorming zoeken ze samen oplossingen om die gelijkaardige deelname aan de samenleving mogelijk te maken.

De eigen vereniging is een plek waar mensen in armoede zich thuis kunnen voelen. Ze zorgen voor ontmoeting, netwerkverbreding en experimenteer-ruimte in een veilige omgeving

Mensen in armoede hebben er een plek waar ze iets kunnen drinken en ongedwongen met elkaar kunnen praten.

Kinderen en jongeren in armoede geven ook aan dat ze hun plek vinden bij jeugdwerkingen voor maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren en in het bijzonder in kinder- of jongerenwerkingen gegroeid uit verenigingen waar armen het woord nemen.

Het is belangrijk dat overheden de functies die het gespecialiseerde jeugdwerk de facto combineert (namelijk jeugdwerk en hulpverlening) erkent en ondersteunt. Organisaties die jeugdwerking voor maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren organiseren hebben nood aan een structurele erkenning en substantiële ondersteuning zodat voor alle doelgroepen jeugdwerk met een verzekerde continuïteit kan worden ontwikkeld. Enkel inzetten op de doorstroming naar en sociale mix in het reguliere jeugdwerk voldoet niet.

06 Het beleidskader

HET ZWAARTEPUNT LIGT BIJ HET (BOVEN)LOKALE BELEID

In de jaren negentig van de vorige eeuw startte de Vlaamse Gemeenschap met de decentralisatie van het beleid met betrekking tot cultuur, sport en jeugd – belangrijke vrijetijdssectoren.

Het zwaartepunt werd verschoven van Vlaanderen naar de lokale besturen. Eerst met opgelegde meerjarenplannen en rapportage per sector waarvoor dan telkens middelen vanuit Vlaanderen ter beschikking gesteld werden, maar stilaan werden de regels voor de planning losgelaten en verdween ook de oormerking – met andere woorden: de vastgelegde bestemming – van die Vlaamse middelen.

In 2016 integreerde de Vlaamse Regering namelijk zeven Vlaamse sectorale subsidies in het Gemeentefonds, waaronder die voor lokaal cultuurbeleid, lokaal jeugd- en sportbeleid, het flankerend onderwijsbeleid, de bestrijding van kinderarmoede en de integratiesubsidies.

Gemeenten beslissen nu zelf hoe ze Vlaamse subsidies voor lokaal beleid inzetten. Dit biedt zeker kansen tot lokaal maatwerk: beleid aangepast aan de lokale situatie.

En dat geldt ook voor het beleid met betrekking tot vrije tijd. Een lokaal bestuur kan inzetten op de samenhang tussen de verschillende uitzichten van vrije tijd en op de relatie met sociaal beleid. Maar het recht op vrije tijd kan evengoed bedreigd zijn als het lokale bestuur kiest om hier geen geld voor te voorzien. Lokale besturen moeten hierover ook geen verantwoording (meer) afleggen aan de Vlaamse overheid.

Dat zorgde tot nu toe niet voor een aardverschuiving in het lokale cultuur-, sport- en jeugdbeleid. De aanpak die door Vlaanderen gedurende enkele decennia was geïnspireerd, erkend en gesubsidieerd, zit blijkbaar behoorlijk verankerd in de lokale aanpak.

Gemeenten moeten zich blijvend bewust zijn van de belangrijke verantwoordelijkheid die ze hebben om vrije tijd mogelijk te maken voor kinderen, jongeren en volwassenen in armoede, als aanbieder, afstemmer en facilitator van het aanbod. En daar is nog wat werk aan.

Lokale vrijetijdsdiensten zijn eerder geneigd om de lokale praktijk te regelen en te beheren en minder om 'vrijetijdsbeleid' uit te vinden en voortrekker van vernieuwing te zijn. Er is in de vrijetijdsdiensten vooral ingezet op organisatorische win-win met betrekking tot de onderliggende deel-terreinen cultuur, jeugd, sport, erfgoed, ... zonder oriëntatie en visie te ontwikkelen voor het geheel.

Om te kunnen inzetten op de realisatie van het recht op vrije tijd en dus een rechtenbenadering te hanteren, moet je, naast visie, ook oog en oor hebben voor eventuele kansen tot verbinding. Je dient medewerkers de rol toe te wijzen om tekorten in dienstverlening te zien en signalen vanuit deze 'onderbediende' groepen te horen. Daarvoor moet je ook de straat op, buiten kantoortijd, naar verenigingen toestappen...

In de slotconclusies van het CSI Flanders-onderzoek naar de relatie tussen lokale overheid en middenveld werd de verhouding vergeleken met een LAT-relatie: ze bestaat en wordt onderhouden, maar er wordt weinig op gestuurd. Nu is het net daar dat een lokale overheid het verschil kan maken: door in te zetten op lokale verbindingen waardoor grondrechten, zoals het recht op vrije tijd, beter én blijvend gerealiseerd kunnen worden. Daarvoor moet je (mogelijke) gebruikers en hun organisaties daadwerkelijk betrekken bij het beleid.

De decentralisatie van het beleid met betrekking tot cultuur, sport en jeugd heeft tot gevolg dat de Vlaamse decretale regelgeving van deze sectoren grondig werd gestript. Dat strippen gebeurde voor de verschillende decreten niet op dezelfde manier. Er zijn belangrijke verschillen in wat er wél nog behouden blijft.

Zo stond in die regelgeving per sector aangegeven hoe er inspraak georganiseerd moest worden. Daar zit nu geen lijn meer in. Nu moet er wel nog een jeugdtraad zijn, schetst het lokale cultuurbeleid twee mogelijkheden voor

advisering en voor sport is er geen richtlijn meer. Goedwillende gemeenten blijven met vragen zitten: welke kanalen hanteren, hoe zorgen voor een representatieve vertegenwoordiging, hoe kwetsbare groepen betrekken? Op andere plekken, met minder belangstelling voor inspraak, worden veel kansen gemist.

De verantwoordelijkheid om een beleid te voeren dat een inclusieve vrije tijd mogelijk maakt, berust nu lokaal. Dat betekent dat het vrijetijdsbeleid grondig kan verschillen per gemeente. Het voordeel is, zoals gezegd, dat men kan inspelen op lokale noden, maar het houdt ook een stevig risico in. Dit blijkt ook uit de praktijk.

Er zijn erg grote verschillen tussen gemeenten als je kijkt naar het belang dat bijvoorbeeld aan een inclusief sportbeleid gehecht wordt; een beleid dus dat ook mensen uit kansengroepen de mogelijkheid geeft om van een toegankelijk sportaanbod gebruik te maken. We vermelden hier het sportbeleid omdat op dit terrein het minst is opgelegd m.b.t. inspraak. Dat vertaalt zich uiteraard ook in de beleidsinitiatieven die hieruit voortvloeien. En dat is dan weer problematisch voor mensen in armoede die 'in de verkeerde gemeente' wonen. Niet elke Vlaming kan met andere woorden rekenen op een gelijke behandeling. Is dat wel rechtvaardig? Moeten we spreken van een 'postcodedemocratie'?

Waarom zetten gemeenten niet altijd in op een inclusief (sport-)beleid?
Waarom zetten gemeenten weinig in op armoede?

Twee belangrijke factoren springen in het oog als verklaring: enerzijds de 'onzichtbaarheid' van armoede, en anderzijds het gebrek aan kennis en expertise.

De 'onzichtbaarheid' van armoede houdt in dat het lokale bestuur er veelal vanuit gaat dat armoede wel een probleem vormt in grote gemeenten, maar dat in de eigen gemeente armoede niet echt aan de orde is. Ook al is de realiteit vaak anders en spreken de cijfers het aanvoelen van dat lokale bestuur tegen. Armoede zit immers vaak achter gesloten deuren.

Het gebrek aan kennis en expertise is een tweede probleem. Daarvoor kan op twee fronten worden gewerkt. De gemeentelijke administratie moet investeren in samenwerking: in elke gemeente zijn er diensten of verenigingen die wél de nodige kennis hebben over armoede en het bereiken van de doelgroep. Dat kunnen OCMW-medewerkers zijn, maar zeker ook armoedeverenigingen. Tegelijk moet nog meer worden ingezet op vorming van huidige en toekomstige verantwoordelijken (zowel beleidsmakers als aanbieders) op vlak van armoede.

Speelt Vlaanderen dan geen rol meer als het gaat om cultuur, sport en jeugd? Uiteraard wel. De Vlaamse bevoegde ministers en de Vlaamse administratie (Departement Cultuur, Jeugd en Media en Sport Vlaanderen) hebben minder directe impact op de inhoud van het lokale vrijetijdsbeleid. Maar de lokale besturen rekenen in ieder geval nog steeds op de Vlaamse overheid om kwalitatieve instrumenten aan te reiken om het beleid te monitoren en te ondersteunen. Zo kan de Lokale Vrijetijdsmonitor tot een waardevol instrument uitgroeien, maar die heeft vooralsnog nog een lange weg te gaan. De Lokale Vrijetijdsmonitor moet een door Vlaanderen verzamelde set gegevens worden om beleidsbeslissingen over vrije tijd helpen te onderbouwen.

Een belangrijke vaststelling is ook dat vanuit Vlaanderen de bovenlokale aanpak de wind in de zeilen heeft. Dat vertaalt zich ook in de oriëntatie van nieuwe middelen. Zo kwam er in het Vlaamse sportbeleid er een subsidielijn voor bovenlokale projectondersteuning en ook voor de sportinfrastructuur trekt men de kaart van de bovenlokale samenwerking.

Het Bovenlokaal Cultuurdecreet (2018) wil een kwalitatieve, duurzame, diverse en geïntegreerde bovenlokale cultuurwerking uitbouwen, stimuleren en optimaliseren en cultuurparticipatie bevorderen en versterken.

Via gezamenlijke inspanningen van Op/Til en Bataljong¹ is het de bedoeling

1 Op/Til is het ondersteuningsinstituut voor bovenlokale cultuurinitiatieven, Bataljong is er voor jeugdambtenaren, schepenen van jeugd en jeugdadvrijwilligers.

om meer intergemeentelijke initiatieven toe te leiden naar de project-subsidielijnen binnen het Bovenlokaal Cultuurdecreet. Niet onlogisch als je weet dat daar 7 miljoen euro in de pot zit.

Voor intergemeentelijk jeugdbeleid werd in 2021 een budget vastgelegd van net geen 150.000 euro. Vijf projectverenigingen haalden de indien-datum in volle Coronatijd. Een volgende indiendatum is pas geprikt in 2026. Dit getuigt wel niet meteen van een doortastende aanpak.

EN VLAANDEREN ZELF?

De Vlaamse overheid stimuleert de participatie aan cultuur, jeugdwerk en sport in de eerste plaats via sectorale decreten en maatregelen. Zo hoort het ook.

In een ideale wereld zouden die decreten de toegankelijkheid van het gesubsidieerde aanbod voor mensen in armoede – en breder: voor alle kansengroepen – moeten opleggen en ondersteunen. De sectordecreten bieden nu kansen op participatie, dat klopt, onder meer door een expliciete verwijzing naar de inzet op kansengroepen, maar hebben ook hun beperkingen. Participatie blijft nog te vrijblijvend, het is een optie die organisaties ook niet of minimaal kunnen invullen.

Het is dan ook niet te begrijpen dat elke verwijzing naar kansengroepen zou kunnen verdwijnen in de geplande decreetwijziging voor het sociaal-culturele volwassenenwerk.

De sectorale decreten en maatregelen volstaan nu niet om mensen in armoede garanties te geven op een volwaardige deelname. In het huidige landschap van jeugdwerk, cultuur en sport blijven projectoproepen, zoals die bestonden in het Participatiedecreet met de participatieprojecten kansengroepen, onmisbaar. Die dienden om innovatie en participatie te stimuleren binnen die sectordecreten en om uitdagingen die de sectorgrenzen overschrijden, samen aan te pakken.

Maar einde 2019 kondigde de Vlaamse regering, tot ontzetting van alle betrokkenen, aan dat dat de maatregel 'Participatieprojecten Kansengroepen' vanaf 1 januari 2020 werd stopgezet.

Een koor voor mensen met dementie, een armoedevereniging die inzet op sport, een kunstproject voor jongeren in de jeugdhulp, een circusfestival in een kansarme buurt, jongeren met een handicap op animatorcursus in het jeugdwerk, een atletiekclub met een laagdrempelige trainersopleiding, vrijwilligerswerk voor jonge vluchtelingen... Deze en vele andere initiatieven konden zich de afgelopen jaren ontwikkelen dankzij de projectoproep 'participatieprojecten kansengroepen'. Er is nog geen alternatief. Het stopzetten van deze projectoproep creëert een leemte die de huidige sectorale decreten en projectoproepen niet zomaar kunnen opvangen.

De participatieprojecten garandeerden dat een project tot stand kwam door of samen met de eindgebruiker en tegemoetkwam aan diens noden. Met het stopzetten van deze oproep, verdwijnt die garantie. Ook de hefboom om organisaties participatief 'te leren' werken is weg. Net als de mogelijkheid om de eigen initiatieven vanuit de doelgroep zelf te ondersteunen.

De projectoproep bracht bovendien de ervaringsdeskundigheid van de doelgroep binnen in sectororganisaties met een mainstream publiek. Doelgroepwerkingen beschikken over het netwerk, de dagelijkse binding en de voeling met de drempels. Hun ervaring en kunde met een doelgroep leidde tot een aanbod dat werkte.

De bestaande regelgeving is op de leest geschoeid van wie al participeert. Maar de recepten die werken voor wie wel deelneemt, kan je niet zomaar toepassen op wie niet participeert.

Veel initiatieven worden bedacht voor mensen in een kwetsbare positie. Er is zelden de garantie dat een project tot stand kwam door of samen met de nieuwe eindgebruikers en tegemoetkomt aan hun noden.

Dat was de kracht van die participatieprojecten: naar de expliciete focus op kansengroepen was er ook de expliciete focus op participatie (de eindgebruiker moet betrokken zijn in het tot stand komen van het project). Daarenboven konden deze experimenten drie jaar lopen, was er de mogelijkheid om personeelsmiddelen in te zetten en kon er sectoroverschrijdend gewerkt worden.

Het resultaat van deze oproep was een jaarlijkse oogst van innovatieve, bottom-up initiatieven vanop de eerste lijn, met heel veel leerkansen en rechtstreekse participatie. Initiatieven die omwille van hun ontstaans-geschiedenis en de eigenheid van hun werking tussen de mazen van het net glippen in de bestaande regelgeving.

Bovendien vormden de participatieprojecten een noodzakelijke aanvulling op de andere maatregelen in het Participatiedecreet die vooral op de financiële drempels gericht zijn. Naast het financiële luik zijn er immers zoveel andere drempels naar vrijetijdsparticipatie.

Ondanks zijn onmiskenbare troeven was deze projectoproep na meer dan tien jaar misschien wel aan een update toe. De oproep koudweg afschaffen, zonder overleg of evaluatie, komt niemand ten goede.

De Vlaamse overheid lanceert ook andere projectoproepen die participatie bevorderen, zoals de bovenlokale projecten binnen jeugdwerk en cultuur of de ondersteuning van g-sport. Wel gaat het vaker om eenmalige oproepen, met een afgebakende (onderzoeks)focus, specifieke voorwaarden, kleinere budgetten en een kortere looptijd. Ook bij die oproepen stellen we vast dat het aantal aanvragen een veelvoud bedraagt van het aantal goedgekeurde projecten. 80 tot 100 kandidaatsdossiers zijn zowat de regel, terwijl meestal 10 à 15 projecten het halen.

VRIJETIJDSPARTICIPATIE

Zo'n twintig jaar geleden startte de Vlaamse overheid met het ondersteunen van de vrijetijdsparticipatie van mensen in armoede. Daarvoor werd een Vlaams systeem van tegemoetkomingen opgezet. Het ging, met andere woorden, vooral over de financiële drempels.

In het participatiedecreet van 2008 ('het decreet houdende flankerende en stimulerende maatregelen ter bevordering van de participatie in cultuur, jeugdwerk en sport') staat dat mensen in armoede voor de aanpak van die financiële drempels een beroep konden op hun gemeente, maar zolang die hiervoor geen overeenkomst had met de Vlaamse overheid, er een beroep kon worden gedaan op een Vlaams Fonds Vrijetijdsparticipatie. Maar ook dit fonds, net als de participatieprojecten, is stopgezet vanaf 2020.

Belangenverdedigers van mensen in armoede bliezen alle hens aan dek om lokale armoedeverenigingen te ondersteunen om, waar dit nog niet bestond, de gemeente aan te zetten een Lokaal Netwerk Vrijetijdsparticipatie op te richten. Intussen maande de SARC (Strategische Adviesraad Cultuur) de Vlaamse overheid aan *"haar verantwoordelijkheid blijft nemen om het recht op cultuurparticipatie te garanderen, ook daar waar de lokale overheden dat niet doen"*.

Een lokaal netwerk vrijetijdsparticipatie (of officieel: 'Lokaal netwerk personen in armoede')

- Verankert het recht op vrije tijd binnen de stad of gemeente
- Zorgt voor groter engagement, houvast en ondersteuning van betrokken partners
- Werkt aan geïntegreerd en dus efficiënter en impactvol vrijetijdsbeleid
- Zorgt voor meer gedifferentieerd en kwalitatief vrijetijdsaanbod op maat van kansengroepen
- Werkt aan inclusieve vrijetijdsdiensten, -organisaties en -verenigingen

De Vlaamse overheid verplicht de betrokkenheid van drie partners:

- gemeentelijke diensten bevoegd voor vrije tijd, dus de cultuur-, jeugd- en sportdienst,
- het OCMW
- en minstens één organisatie of vereniging die mensen in armoede in hun werking als doelgroep heeft.

Zij zijn de kernpartners van het lokaal netwerk vrijetijdsparticipatie. Idealiter krijgen de verenigingen van mensen in armoede een grote rol in deze samenwerking. Maar dat is niet overal het geval.

De bepaling ‘minstens één vereniging’ verstaan sommige lokale besturen als een vrijbrief om slechts één organisatie te betrekken, ook al zijn er meerdere actief. Samenwerken met organisaties van mensen in armoede wordt dan gezien als een formaliteit, een handtekening die nodig is onder de lokale afsprakennota. Er wordt druk gezet op organisaties – je lokale subsidies zijn misschien wel afhankelijk van je handtekening – en ze worden niet als volwaardige partner met een aanzienlijke meerwaarde behandeld. We kregen signalen van de weigering verantwoording af te leggen over de besteding van de middelen in coronatijd, een ontbreken van tussentijdse evaluatie en bijsturing daardoor, enz. Daarmee worden de mooie intenties van de regelgever volledig onderuit gehaald. Dit is niet de weg naar de uitbouw van een dynamisch en inclusief lokaal vrijetijdsbeleid. Wanneer je in een netwerksamenwerking werk maakt van een inclusief vrijetijdsbeleid, verbreed je focus van het organiseren van een kwalitatief vrijetijdsaanbod naar het werken aan een kwalitatief geheel van vrijetijdskansen in de gemeente. Om dat te bereiken werk je vanuit een breed helikopterzicht. Je brengt verschillende actoren samen om samen aan verschillende aspecten van vrijetijdsparticipatie te werken. Om moeilijk bereikbare doelgroepen blijvend kansen op participatie te bieden, is een langdurig volgehouden engagement nodig en absoluut geen “one-shot” politiek. Gelukkig zijn er ook lokale besturen die de meerwaarde van een brede en structurele betrokkenheid van verenigingen van mensen met armoede-ervaring volop ervaren en inzetten. Met een ‘rijker’ en gedragen beleid als resultaat.

De subsidiëring van die lokale netwerken begint, zoals gezegd, met de ‘lokale afsprakennota’. Dat is een bondig document waarin beschreven wordt vanuit welke visie het netwerk wil werken aan vrijetijdsparticipatie van kansengroepen, wie betrokken is, welke acties worden opgezet, hoe de die gefinancierd zullen worden en hoe het netwerk deze zal realiseren en opvolgen. Die nota ontstaat, idealiter, na een participatief traject en is de basis voor de subsidieaanvraag.

De Vlaamse regering zorgt op haar beurt voor extra middelen voor de uitvoering van de afsprakennota. Er wordt aan de gemeenten gevraagd een bedrag in te brengen dat minstens het dubbele is van de jaarlijkse subsidie van de Vlaamse overheid. Het bedrag waarop elke gemeente recht heeft, wordt bepaald door een trekkingsrecht dat afhankelijk is van de armoede-cijfers in de stad of gemeente.

Het bedrag waarop elke gemeente recht heeft, wordt bepaald door twee parameters:

- 50% op basis van het aantal rechthebbenden op een verhoogde tegemoetkoming;
- 50% op basis van het aantal gerechtigden op maatschappelijke integratie.

De bedragen worden telkens vastgelegd voor een hele bestuursperiode. Voor de periode 2020–2025 varieert het trekkingsrecht van € 15 (Herstappe) per jaar tot € 257.027 (Antwerpen). De VGC (Brussel) heeft recht op € 93.000.

Vanaf 2022 beschikken 173 Vlaamse gemeenten, het intergemeentelijk samenwerkingsverband Neteland (bestaande uit 5 Antwerpse gemeenten) en de Vlaamse Gemeenschapscommissie over een lokaal netwerk vrijetijdsparticipatie.

Mensen in armoede zijn heel tevreden over intergemeentelijke samenwerkingsverbanden. Die vergroten de mogelijkheden om ‘iets te doen’ en worden vooral gesmaakt door mensen die in kleine gemeenten en in de rand van (centrum)steden wonen.

KANTEKENING: VRIJE TIJD AFHANKELIJK VAN JE STATUUT

Wie van het OCMW financiële steun krijgt in de vorm van een (equivalent) leefloon, kan via de maatschappelijk werker van het OCMW beroep doen op het federale Fonds Participatie en Sociale Activering om deel te nemen aan sociale, culturele en sportactiviteiten. Bij uitbreiding kan iedereen die gebruik maakt van de diensten van het OCMW de maatregel participatie en sociale activering genieten. Het OCMW kan immers zelf bijzondere prioritaire doelgroepen definiëren.

Deze maatregel is niet bedoeld om het recht op vrije tijd te garanderen. Ze heeft tot doel de maatschappelijke integratie te verhogen en het isolement van de gebruikers te doorbreken door hen aan te zetten maatschappelijk zinvolle activiteiten te ondernemen. Dan zijn als doel op zich, als een eerste stap in een traject voor socioprofessionele inschakeling, of als een eerste stap in een betaalde (her)tewerkstelling.

De OCMW's krijgen hiervoor van de federale overheid een jaarlijks budget dat afhangt van de volgende parameters:

- 75 % op basis van het aantal gerechtigden op een leefloon of een equivalent daarvan
- 25 % op basis van het aantal rechthebbenden op een verhoogde verzekeringstegemoetkoming.

Het OCMW kan met deze middelen een individuele tegemoetkoming geven, zoals de tussenkomst in de kosten voor een toegangsticket, maar kan er ook voor kiezen een collectief voordeel toe te kennen.

Mensen in armoede kaarten aan dat in contacten met de maatschappelijk werker van het OCMW deze mogelijkheid vaak niet eens vermeld wordt. Vragen naar mogelijkheden met betrekking tot vrije tijd worden vaak sceptisch onthaald. Je hebt het gevoel dat vragen naar vrije tijd bestraft worden: *“zou je niet beter werk zoeken? Hoe zit het met ...? Alweer op stap? Maar je bent toch net naar Kiewit geweest (is gratis, n.v.d.r.)? En dan zegt de gemeente vervolgens dat “die mensen ook niet vragen om van dat fonds gebruik te maken”. Of het OCMW organiseert jaarlijks een gezamenlijke uitstap voor alle leefloners en beschouwt het recht op vrije tijd dan vervuld.”*

SPORT: DE LAATSTE HORDE

Het toegenomen belang van sport in de samenleving en het feit dat sporten ‘de norm’ is geworden, maken van sport letterlijk een zaak van iedereen. Aandacht voor inclusie binnen de sport is dan ook absoluut noodzakelijk. Ook mensen in armoede vinden sport immers belangrijk: daarmee begonnen we hoofdstuk 4 van dit dossier.

De samenleving investeert stevig in sport. Heel wat gemeenschapsmiddelen gaan naar sportclubs, federaties, enz. Het is dan ook een kwestie van sociale rechtvaardigheid om ervoor te zorgen dat deze middelen ten goede komen aan mensen uit alle lagen van de bevolking, en dat mensen in armoede echt de kans krijgen om aan sport deel te nemen. Niet vooral omdat sportbeoefening een recht is. Wat mensen doen omdat ze het graag doen en alleen omdat sport een middel kan zijn om andere doelstellingen te bereiken, maar eigenlijk belangrijk genoeg vinden om er hun vrije tijd mee te vullen, is zonder meer bijzonder.

Voor kansengroepen – mensen in armoede, mensen met een migratie-geschiedenis, ... – zetten gemeenten sterk in op buurtsport.

De buurtsport-methodiek wordt, gekoppeld aan de samenwerking met het lokaal sociaal beleid, voorgesteld als een *“essentiële instrument om drempels weg te halen om minderkansrijke doelgroepen te laten participeren”* (VVSG). Buurtsport is ingebed in de eigen buurt en maakt creatief gebruik van de ruimtes en kansen die er te vinden zijn. De initiatieven focussen expliciet of impliciet op (socio-economische) kansengroepen, in een open of gesloten aanbod. Maar om te mogen spreken van buurtsport moet er steeds een extra dimensie aanwezig zijn via een niet-sportieve doelstelling voor de beoogde kansengroepen. Er moet iets. Dat is dan bijvoorbeeld een stevig accent op de creatie van opleidingskansen voor jongeren uit de migratie, zoals in Gent. Er zijn linken voorzien naar opleiding en tewerkstelling. De buurtsportpraktijk was eerder oefenterrein voor de ontwikkeling van sociale en pedagogische vaardigheden en arbeidsattitudes van een team jonge stagiairs. Ook de VGC in Brussel zet in op de samenwerking tussen sport en andere relevante beleidssectoren ‘die gelinkt zijn aan de beoogde doelgroepen’: welzijn, integratie of gezondheid, om er maar enkele te noemen. Deze samenwerking moet, om subsidies voor je sportinitiatief te kunnen krijgen, duidelijk aangetoond worden in een actieplan.

Daarmee spreken we niet over de zuivere realisatie van het recht op ontspanning en vrije tijd, hoe waardevol deze initiatieven ook zijn.

Daarmee spreken we ook zeker niet over een inclusief sportbeleid, ook al is de aandacht voor armoede binnen het sportbeleid de voorbije tien jaar sterk toegenomen. Er ligt nog een stevige opdracht voor het lokale sportbeleid.

IEDEREEN VERDIENT VAKANTIE!

“ Vakantie mogelijk maken betekent de waardigheid van mensen helpen herstellen.

Het sociaal toerisme ontstond na de invoering van de Wet op de betaalde vakantie in de eerste helft van de vorige eeuw (1936). In de daarop volgende jaren kende het een enorme groei. Het werd het een belangrijk deel van het hele toeristische gebeuren.

Tegen 1990 leek de oorspronkelijke doelstelling van het sociaal toerisme voorbijgestreefd: de meeste arbeiders gingen intussen op vakantie. De subsidiebronnen droogden op en vakantieverblijven voor sociaal toerisme kregen het moeilijk.

Nauwelijks tien jaar later stelden de overheid en haar partners vast dat vakantie toch niet in het bereik lag van alle Vlamingen. Daarom richtte Toerisme Vlaanderen in 2001 het Steunpunt Vakantieparticipatie op, met als doel het recht op vakantie ook echt voor iedereen waar te maken. Het decreet 'Toerisme voor Allen' (2003) legt de focus op verschillende doelgroepen die nog onvoldoende op vakantie kunnen: mensen in armoede, personen met een beperking, kinderen en jongeren, bejaarden en één-oudergezinnen. Vakantieverblijven en organisaties die zich inspinnen voor sociaal toerisme krijgen vanaf nu rechtstreekse erkenning en ondersteuning. De focus ligt op de financiële drempels.

Sinds 2014 gaat het Netwerk Iedereen Verdient Vakantie niet enkel met de financiële maar ook met andere drempels aan de slag.

Na een 'participatief transitietraject' met de sector werd in 2018 een nieuw decreet 'Iedereen verdient vakantie' goedgekeurd. De nieuwe definitie van sociaal toerisme verlegt de focus van een specifieke doelgroepen aanpak naar een individuele aanpak van vakantiedrempels. Zoals elk decreet, heeft het decreet 'Iedereen verdient vakantie' uitvoeringsbesluiten nodig om in werking te kunnen treden. En daar liep het vast: er zaten in de decretale basis een aantal knelpunten die het onmogelijk maakten om alles in uitvoering te brengen. Gevolg: een wijzigingsdecreet, uitvoeringsbesluiten die op zich lieten wachten en uiteindelijk niet het gewenste sectoroverschrijdende kader, maar sectorale regelingen (logies, jeugdtoerisme, ...) die een hoop onduidelijkheid en een hoge planlast beteken(d)en voor de betrokken actoren. Een verhaal van gemiste kansen?

Tegelijk groeide het Netwerk 'Iedereen verdient vakantie' uit tot een uniek concept om vakantie mogelijk te maken voor iedereen. Wat dit netwerk van vakantiemakers precies is, zie je hieronder:

Hoe mooi de inspanningen van het Steunpunt en het netwerk ook zijn, de overheid zelf draagt niet rechtstreeks bij om vakantie betaalbaar te maken voor mensen in armoede, zoals in de vrijetijdsparticipatie – zie hoger. Het is alleen de vakantieaanbieder die een korting aan de persoon in armoede geeft. Armoedeverenigingen dringen al langer aan op een aanpassing van dat systeem naar een solidaire kostendeling tussen overheid en aanbieders.

Met de extra coronasteun in de crisis van de voorbije jaren, werden voor het eerst twee dingen mogelijk, namelijk een voldoende grote korting (65%) en een tussenkomst van de overheid richting de aanbieders via, inderdaad, die solidaire kostendeling.

Wij sluiten ons aan bij de vraag van het Vlaams Netwerk Armoede om dat principe van solidaire kostendeling permanent in te voeren, met haalbare percentages: persoon in armoede (25% à 20%) – aanbieder vakantie (50% à 40%) – overheid (25% à 40%). Net zoals in het systeem van de UitPAS zouden mensen in armoede moeten kunnen landen op een voldoende hoge korting 75 à 80 %.

VRIJE TIJD EN VAKANTIE BOEKEN VIA RAP OP STAP

Via 'Iedereen verdient vakantie' met vakantie gaan, ging het vlotst als je lid was van een organisatie, een armoedevereniging bijvoorbeeld, die aangesloten was bij het netwerk.

Om beter mensen te bereiken die geen lid zijn van een organisatie, zet het netwerk 'Iedereen verdient vakantie' de voorbije jaren sterk in op het opstarten en uitbouwen van Rap Op Stapkantoren. Dat zijn vrijetijds- en reisbureaus voor mensen met een klein inkomen.

Ze zijn opgericht om ook mensen te bereiken die niet bij een sociale organisatie zijn aangesloten. Het zijn een soort niet-commerciële reisbureautjes waar mensen die een drempel ervaren, makkelijk kunnen binnenspringen. Een lidmaatschap is niet nodig. De Rap Op Stapkantoren zijn laagdrempelig en complementair aan de dienstverlening van ledenorganisaties van het netwerk.

De klanten van een Rap Op Stapkantoor kunnen er een groot aanbod aan sport, cultuur en reizen ontdekken. Iedereen Verdient Vakantie voorziet een toeristisch aanbod aan sociaal tarief, VRIJUIT een cultureel en sportaanbod. Het Rap op Stapkantoor gaat zelf ook op zoek naar lokaal kortingsaanbod. De medewerkers van het kantoor helpen de bezoekers ook met praktische zaken zoals het samenstellen van een budget en het uitzoeken van geschikt vervoer, enz.

De toeleiding naar vakantie en vrije tijd is een belangrijk langdurig en werkintensief proces. De Rap Op Stapkantoren zijn daarin een krachtig instrument en een belangrijke schakel in de toeleiding van de meest kwetsbare groepen. De keerzijde is dat er een gevaar voor betutteling en/of extra voorwaarden dreigt.

“ We wilden naar Maastricht, hier net over de grens. Maar je mag pas mee op buitenlandse reis als je ‘het systeem kent’ en eerst op binnenlandse reis ging. Ook al ligt dat buitenland korter bij dan de kust! En dan blijkt die binnenlandse reis duurder dan een buitenlandse...”

Het concept Rap op Stap werd bedacht door Horizont, een Limburgse vzw met veel ervaring in het organiseren van groepsvakanties voor maatschappelijk kwetsbare personen. Na het grote succes van de eerste Rap op Stapkantoren in Limburg, pikte Toerisme Vlaanderen deze good practice op en draagt die sinds 2013 uit in heel Vlaanderen. Anno 2019 zijn er in Vlaanderen meer dan 80 lokale kantoren.

Het succes van de formule zit 'm in de eenvoud ervan: er is geen ingewikkelde regelgeving met subsidies. Die vrijheid en autonomie is een van de redenen waarom zo'n brede waaier aan organisaties en besturen op de kar springt. Ze moeten zich akkoord verklaren met het Rap op Stapcharter – daarin staan de afspraken die initiatiefnemers aanvaardden. In ruil kunnen zij het beeldmerk gebruiken, krijgen ze ondersteuning en maken ze deel uit van een Vlaams netwerk. Opvolging gebeurt via persoonlijke contacten en op overlegmomenten. Dat is het.

Intussen is het gros van de kantoren in het sociaal huis of het diensten-centrum gevestigd. In heel wat andere gevallen is er een structurele ondersteuning door de gemeente of het OCMW.

Toch blijven de lokale actoren, de vzw's en organisaties die al met mensen in armoede werken, heel belangrijk. Gemeentebesturen die het zonder samenwerking met die organisaties proberen, bereiken vaak maar mondjesmaat het juiste publiek. Terwijl een vzw er nog in kan slagen om een succesvol kantoor op te starten zonder partnerschap binnen de gemeente, is het omgekeerde veel moeilijker. Mensen komen maar naar een Rap Op Stapkantoor als ze het concept kennen en de drempel voldoende laag is. De sleutel ligt dus in de samenwerking tussen overheid en organisaties van mensen in armoede, aangepast aan de situatie in de gemeente.

De toeleiding naar én door de Rap op Stap-kantoren is cruciaal om vrijetijdsparticipatie te ondersteunen voor mensen in armoede.

DE UITPAS

Een ander instrument om de participatie van mensen in armoede aan het (lokale) vrijetijdsaanbod te verhogen, is de UiTPAS. Het is een niet-stigmatiserend systeem van pasjes waarmee een vrijetijdsgebruiker die niet in armoede leeft kortingen en voordelen bij elkaar kan sparen, en vrijetijdsgebruikers in armoedesituaties individueel een kansentarium toegekend kunnen krijgen. De criteria over wie recht heeft op het kansentarium en welke documenten je nodig hebt hiervoor, worden lokaal beslist.

De UiTPAS was in beginsel een individueel instrument. Intussen is er wel de mogelijkheid om een 'groepsas' aan te vragen. Dat is een goede zaak. Emancipatie en participatie lukken voor velen beter in groep. Mensen in kwetsbare positie toeleiden naar een kwalitatief vrijetijdsaanbod lukt beter via het verenigingsleven van deze groepen.

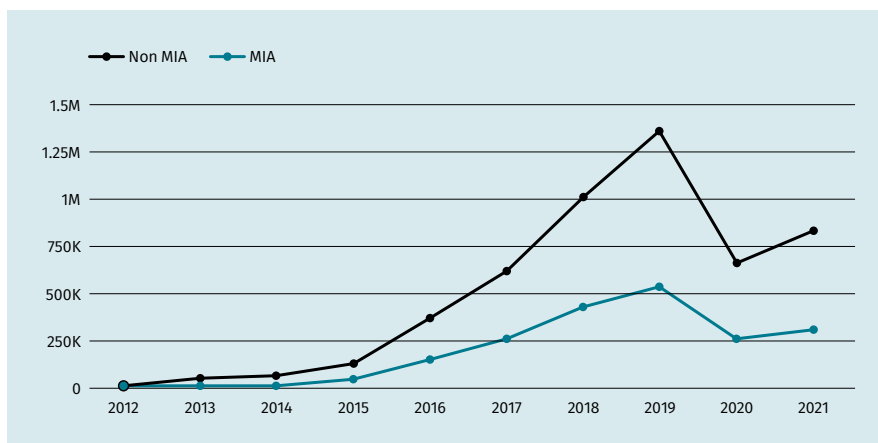
Het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2020-2024 bepaalt dat de participatie van mensen in armoede aan vrije tijd verhoogd moet worden door de UiTPAS verder uit te rollen in Vlaanderen. Tegen 2024 zou in 100 gemeenten of regio's de UiTPAS beschikbaar moeten zijn, op 300 gemeenten. In 2021 zijn er 93 gemeenten die de UiTPAS aanbieden, en in 2022 zouden er nog 19 gemeenten (gespreid over 6 dossiers) starten. Die doelstelling wordt dus bereikt, maar was die wel ambitieus genoeg? In Brussel zetten alle 19 gemeenten de UiTPAS in.

Goed om vast te stellen is wel het grote aandeel van de intergemeentelijke samenwerkingsverbanden: een regionaal aanbod verhoogt de (keuze)mogelijkheden voor vrije tijd.

Tegelijk is het doel van de Vlaamse regering om te komen tot 100.000 pashouders die recht hebben op kansentarium. Eind 2021 zijn er meer dan 163.000 passen met een kansentarium uitgereikt. Dat die doelstelling al gerealiseerd is, is onder meer te danken aan de nauwe samenwerking met Demos vzw (inclusief Vrijuit), het Netwerk tegen Armoede vzw, Iedereen verdient Vakantie en Welzijnsschakels vzw.

Maar we mogen niet vergeten dat in Vlaanderen 13,1% in armoede leeft, en dat dat op ruim 6,6 miljoen inwoners ruim 870 000 mensen zijn. En in Brussel gaat het om 34,9% van ruim 1,2 miljoen inwoners, dus bijna 420.000 mensen...

Het aantal pashouders is stevig gegroeid in 2021. Maar er is vooral een grote groei bij personen zonder recht op kansentariaf. En deze mensen nemen ook veel meer deel aan activiteiten, zoals je in deze grafiek kan zien.

Aantal activiteiten met Uitpas

Uit onderzoek blijkt dat ruim de helft van de pashouders met een kansentariaf de UiTPAS aanbeveelt bij vrienden, familie, ... Ze gaven aan beter geïnformeerd te zijn, ander aanbod te leren kennen en meer deel te nemen.

Om met de UiTPAS te kunnen starten, moet de gemeente of het intergemeentelijk samenwerkingsverband een aanvraagdossier indienen bij Publiq vzw. Het Netwerk tegen Armoede vzw beoordeelt vervolgens mee of de kandidaat-UiTPAS-uitreiker genoeg acties ondernemen om de doelgroep van mensen in armoede te bereiken en te betrekken.

Ook hier is het de bedoeling dat mensen in armoede betrokken worden bij het beslissingsproces en actief deel uitmaken van de werkgroepenstructuur.

Publiek vzw begeleidt in iedere UiTPAS-regio de oprichting van een werkgroep toeleiding wordt nagedacht hoe men met UiTPAS het best kan inspelen op de verschillende participatiedrempels. Die werkgroep situeert zich waar het kan maximaal binnen het lokaal netwerk vrijetijdsparticipatie.

Mensen in armoede stellen de UiTPAS als instrument erg op prijs, omdat het de autonomie en de eigen keuze van mensen mogelijk maakt en niet-stigmatiserend is.

Dat laatste is erg belangrijk, maar moet ook goed gemonitord worden: mensen in armoede moeten een evenredig aandeel in het gebruikersaantal behouden.

Voorts zou het goed zijn te streven naar één vrijetijdskaart, die voordelen biedt voor cultuur, toerisme, sport ... zo breed mogelijk. Die afstemming is tot nu niet gelukt. Een mooi voorbeeld is de regio Aalst (UiTPAS Dender), waar de UiTPAS-korting gebruikt kan worden in sportclubs, bij cultuur-aanbieders, maar ook voor schooluitstappen.

Een belangrijke stap is alleszins de UiTPAS en/of bovenlokale UiTPAS ook bruikbaar te maken voor het vakantie-aanbod.

Bibliografie

Adriaenssens, A., Bouwen, G., Schapmans, M., Wilems, G. **Grootschalig luisteren. Vakantie mogelijk maken voor iedereen: hoe doen we dat?**

Netwerk Iedereen verdient vakantie, Brussel, 2019

Adriaenssens, A., Meus, R., Geboers, C. **De kracht van nabijheid in laagdrempelige vrijetijdskantoren rap op stap. Rap op Stapkantoren binnen het netwerk iedereen verdient vakantie.**

Netwerk Iedereen verdient vakantie, Brussel, 2019

Adriaenssens, A., Schapmans, M., Wilems, G. **Iedereen verdient vakantie. Waardegedragen ondernemen en cocreëren. Steunpunt Vakantieparticipatie faciliteert het netwerk iedereen verdient vakantie.**

Netwerk Iedereen verdient vakantie, Brussel, 2019

Ballegeer, B., Blockx, W. **Handboek coach**

Younited Belgium, Brussel, 2021

Bosmans, W. **Geknipt houdt pleidooi voor cultuurparticipatie voor mensen in armoede: "Ze zijn meer dan een QR-code"**

Het Nieuwsblad, 17 oktober 2021

Buyschaerts, G., Dominicy, M., Wautelet, F. **What do you think?**

Unicef België, 2010

De Broyer, E., De Cock, D., Dekkers, J. **Vrije tijd, ook voor jonge nieuwkomers? Inspiratie om lokaal aan de slag te gaan.**

Agentschap Integratie en Inburgering & Bataljong vzw, 2020

De Bruycker, A., Geboers, J., Willems, N. **Kinderen en jongeren in armoede**

(Kinderrechtenforum nr. 7, 2010)

Kinderrechtencoalitie Vlaanderen vzw, Gent, november 2010

De Dobbeleer, M., Maris, J. **Cultuur voor iedereen?! Een praktijkonderzoek omtrent de verhoging van de cultuurparticipatie voor armen.**

Welzijnsschakels vzw / Vlaams Forum Armoedebestrijding, Brussel, 2002

De Visscher, K. **Hoe dicht je kloof tussen mensen in armoede en vrijetijdsaanbod?**

Sociaal.net, 27 juni 2019

De Visscher, K., Smets, P., Van de Walle, I. **Bruggen bouwen.**

Trajecten tussen sport, jeugdwerk en gezinnen in armoede.

Demos vzw i.s.m. ISB vzw, Brussel, december 2019

Jacobs, D. **Naar meer cultuurparticipatie met Pretloket.**
Socius.be, blog 'Jouw praktijk op papier', 19 januari 2017

Jans, M., Dhont, F. **Sociaal-cultureel volwassenenwerk en initiatieven in het kader van het Participatiedecreet. Een landschapstekening anno 2016**
Socius, Brussel, 1 maart 2016

Keygnaert, H. **Vrije tijd buiten de vrijetijdsorganisatie: 5 aanbevelingen**
Vvsg.be, 15 februari 2021

Keygnaert, H., Peeters, C. **De belangrijkste bijzaak. Het lokaal bestuur uitgedaagd om het grondrecht op vrije tijd te realiseren voor alle inwoners.**
In: Grymonprez, H., Briels, G. **Vrije tijd, een hefboom voor sociaal beleid.**
Cahier Bouwen aan een breed lokaal sociaal beleid (7)
Politeia, VVSG, Brussel, 2021

Netwerk tegen armoede. **Toeleiding naar vakantie blijft belangrijk**
Netwerktegenarmoede.be,16-09-2021

Pauly, R., De Rynck, F., Verschuere, B. **Government & civil society: a neogramscian framework for disentangling the complexity of government arrangements.**
UGent, Gent, CSI Flanders working paper 2, 2017

Stad Hasselt. **Drempelmeter**
Hasselt.be, 1/12/2021

Van Aken, T. **Sport als middel voor re-integratie van kansengroepen.**
Vlaams Tijdschrift voor Sportbeheer / 2016 / N° 255

Vandenbroucke, F., Guio, A-C. **15% van de Belgische kinderen gedepriveerd**
Sociaal.net, 7 maart 2019

Vandermeersch, H. **Hoe sport mensen in armoede uitsluit (en wat we daartegen kunnen doen)**
demos.be, artikelenreeks 'Sport en Armoede', 2018

Van Gils, J., Willekens, T. **Belevingsonderzoek bij kinderen die in armoede leven.**
Onderzoekscentrum Kind en Samenleving, Meise, juni 2010

Vlaams Parlement. **Schriftelijke Vraag nr. 130 van Brecht Warnez aan Jan Jambon, Minister-President van de Vlaamse regering, Vlaams Minister van Buitenlandse Zaken, Cultuur, Digitalisering en Facilitair Management. UiTPAS – Uitrol**
Brussel, 5 januari 2022

VRT **Armoede en vrijetijdsbesteding**
(VRT, De Betrokken Partij, Pact, Levuur, Tree Company en Indiville). powerpointpresentatie
03/03/2021

